

UiT Norges arktiske universitet

Det juridiske fakultet

Pliktdelsreglene i ny arvelov av 2019

Amalie Horne

Masteroppgave i rettsvitenskap, JUR-3902, desember 2020

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	3
1.1	Tema, problemstilling og aktualitet	3
1.2	Hva er arverett og hvorfor er regulering nødvendig?.....	3
1.3	Avgrensning og videre fremstilling.....	4
1.4	Metode og rettskildesituasjon.....	5
1.5	Begrepsavklaring.....	6
2	Historisk utvikling av arveretten	7
2.1	Før 1854	7
2.2	Arvelov 1854.....	8
2.3	Arvelov 1972, med særlig fokus på livsarvingers pliktdel.....	8
3	Arvelaters adgang til å fordele formuen.....	11
3.1	Livs- og dødsdisposisjoner.....	11
3.1.1	Særlig om dødsleie	13
3.2	Ektefelles rett til arv og uskifte	15
4	Pliktdelsreglene	17
4.1	Pro et contra pliktdelsreglene	18
4.1.1	Privat eiendomsrett.....	18
4.1.2	Familieforhold- og relasjoner.....	19
4.1.3	Sikre likhet mellom arvinger.....	21
4.1.4	Hindre kontrollerende adferd hos mottaker av arv eller arvelater.....	22
4.2	Vurdering om videreføring av pliktdelsreglene	23
4.2.1	Arvelovutvalget.....	23
4.2.2	Høringsinstanser	25
4.2.3	Departementet	27
4.3	Hovedregel om livsarvingers pliktdelsarv, al. § 50.....	27
4.3.1	Det kvantitative pliktdelsvernet, al. § 50 første ledd.....	27

4.3.2	Arvelaters råderett over pliktdelsarv, al. § 50 annet ledd.....	30
4.4	Unntak fra al. § 50.....	32
4.4.1	Pliktdelsvernet er en verdirett jf. al. § 51	32
4.4.2	Bestemmelse om særreie jf. al. § 52	34
4.4.3	Båndleggelse av pliktdelsarv etter al. § 53.....	35
4.4.4	Videre arvegang for pliktdelsarv etter al. § 54.....	38
4.4.5	Arvelaters adgang til å gjøre livsarving arveløs etter al. § 55.....	40
4.5	Særlig om barn med forsørgelsesbehov, jf. al. § 56.....	41
5	Pliktdelsreglenes funksjon og stilling i et moderne Norge	44
5.1	Er det behov for pliktdelsregler?.....	44
5.2	Hvor stor bør livsarvingers pliktdel være?.....	48
6	Overgangsregel, al. § 180.....	50
	Kilder.....	52
	Norske lover	52
	Internasjonale kilder/konvensjoner	52
	Forarbeid	52
	Rettspraksis	52
	Litteratur.....	52
	Nettsider og artikler.....	53

1 Innledning

1.1 Tema, problemstilling og aktualitet

Tema for avhandlingen er pliktdelsreglene i ny arvelov, lov 14. juni 2019 nr. 21 om arv og dødsboskifte (heretter arveloven eller al.). Loven trer i kraft 1. januar 2021. Hva som skal skje med en persons verdier ved dens bortgang har alltid vært et spørsmål som har krevd rettslig regulering, se punkt 1.2. I Norge har den allmenne rettsfølelsen vært bestemmende for hvilken regulering som har utgjort gjeldende rett. Tradisjonelt har den rådende rettsfølelsen vært at avdødes nærmeste skal arve vedkommende, se kapittel 2. Det følger av al. § 4 fjerde ledd at pliktdelsreglene, regulert i al. §§ 50-56 i kapittel 7, kommer til anvendelse når arvelater oppretter et testament. Pliktdelsreglene sikrer livsarvingers rett til arv etter deres mor eller far, og utgjør en skranke for arvelaters adgang til å disponere over sin formue etter dens død. I avhandlingen vil jeg forsøke å redegjøre for, og belyse ulike sider av pliktdelsreglene. Det vil bli tatt utgangspunkt i tanken om at avdødes nærmeste også bør være han eller hennes arvinger.

Pliktdelsreglenes innhold og hvilke virkninger eventuelle endringer i pliktdelsreglene medfører i et moderne samfunn står sentralt i avhandlingen. Utgangspunktet er en virknings- og konsekvensorientert vurdering av pliktdelsreglene i den nye arvelov 2019. Det vil blant annet bli stilt spørsmål med hvorvidt reguleringen er nødvendig, og om reglene for pliktdelsarv er avleggs. Bør testasjonsfriheten styrkes på bekostning av livsarvingers arverett?

Det er særlig to årsaker til at avhandlingens tema aktualiseres. Den første årsaken er ny lovgivning innenfor arveretten. Den nye lovgivningen medfører endringer fra tidligere arvelovgivning, lov 3. mars 1972 nr. 5 (heretter arvelov 1972). En redegjørelse av nye pliktdelsregler er dermed aktuelt i seg selv.

Den andre årsaken er pliktdelsreglenes stilling i et moderne norsk samfunn. Særlig fokus vil være på om det er hensiktsmessig og ønskelig fra samfunnet å ha regler som legger bånd på arvelaters disposisjoner, der hvor avdøde etterlater livsarvinger.

1.2 Hva er arverett og hvorfor er regulering nødvendig?

I løpet av livet vil alle møte på arveretten enten som arving eller arvelater. Den angår oss alle. De fleste mennesker etterlater seg verdier ved sin bortgang. Noen lite, noen mye. Noen

etterlater seg og gjeld. Arveretten handler om hva som skal skje med verdiene og gjelden etter en persons bortgang. Det er særskilt to perspektiver som taler for klar regulering av arverettslige spørsmål. Det første er samfunnsperspektivet. Samfunnet må sikre at avdødes eiendeler blir fordelt og at avdødes kreditorers krav ikke blir verdiløse med debtors bortgang.¹ Det andre er konfliktforebygging. Enkeltpersoner trenger regler som medfører effektiv løsning av arverettslige spørsmål, og som bidrar til konfliktforebygging på et tidvis konfliktfylt område.²

Arveretten inneholder regler for hvordan arveoppgjøret skal gjennomføres. Det følger av al. § 1 at loven gjelder fordelinger av arv etter loven eller testament, ektefellers og samboers rett til å sitte i uskifte og avtaler om arv. Videre følger det av al. § 1 annet ledd at loven og gjelder dødsfallsbehandling og skifte av dødsbo.

Arvespørsmål har en tendens til å vekke sterke følelser hos de det gjelder, og mange har en mening om hvordan reglene burde være. Selv om de fleste arveoppgjør gjennomføres uten de største utfordringer, bringes utallige saker for domstolene. Konfliktfylte arveoppgjør kan i verste fall ødelegge familierelasjoner. En grunnleggende tanke er derfor at konflikter, gjennom klar og tydelig lovgivning, kan unngås. Et hovedmål med arvelovgivning er å bygge på den alminnelige rettsfølelsen, være konfliktdepende, og at fordelingen av arv i stor grad fremstår som forutberegnelig for arvingene.³ Gjennom tiden har behovet for lovgivning som regulerer arvesaker, blitt styrket.

1.3 Avgrensning og videre fremstilling

Avhandlingen omhandler pliktdelsreglene i den nye arveloven, og avgrenses mot andre former for arv. Det vil ikke bli tatt stilling ektefellens arverett og eventuell rett til å sitte i uskifte, ut over det som har betydning for pliktdelsreglene, se punkt 3.2.

Formålet med masteroppgaven er å vurdere pliktdelsreglenes stilling og funksjon i dagens samfunn. I den videre fremstillingen vil det først gjøres rede for arverettens historiske utvikling, se kapittel 2. Det vil deretter bli sett nærmere på arvelaters muligheter til å

¹ Peter Lødrup og John Asland. *Oversikt over arveretten*. 9. utgave, Oslo: Cappelen Damm, 2019. s. 13.

² Prop. 107 L (2017-2018) Lov om arv og dødsboskifte (arveloven) s. 24, se s. 93.

³ Prop. 107 L (2017-2018) s. 25.

disponere over sin formue, både i livet og ved dens død, se punkt 3.1. Ektefelles arverett og rett til å sitte i uskifte vil bli behandlet i punkt 3.2.

Det sentrale er likevel fremstillingen av pliktdelsreglene i kapittel 4.

Argumenter for og mot rettslig regulering av pliktdel blir behandlet i punkt 4.1. Utvalgets, departementets og høringsinstansers vurderinger under utarbeidelsen av ny arvelovgivning blir fremstilt i punkt 4.2.

I punkt 4.3 vil det redegjøres for al. § 50 kvantitative og kvalitative side. Unntak og eventuelle begrensninger i livsarvingers rett til pliktdel behandles i punkt 4.4. Forlodsretten til barn som blir forsørget av arvelater etter al. § 56, blir behandlet i punkt 4.5. Avhandlingen avgrenses mot bestemmelser ofte forbundet med pliktdelsreglene, som avkortning og avkall på arv.

Det vil bli foretatt en drøftelse av pliktdelsreglenes funksjon i et moderne samfunn, samt størrelsen på en eventuell pliktdelsrett, i kapittel 5.

Regel om overgang til ny arvelovgivning blir fremstilt i kapittel 6, der al. § 180 blir behandlet i den utstrekning den er relevant for pliktdelsreglene.

1.4 Metode og rettskildesituasjon

Den nye arveloven er ikke gjeldende rett per dags dato, 15.12.2020. Som nevnt trer loven i kraft 1. januar 2021.⁴ Det vil ikke ha betydning for den videre fremstilling at loven ikke er tredd i kraft. Den videre fremstilling vil ta utgangspunkt i den nye arveloven som gjeldende rett. Rettskildebildet blir naturlig vis påvirket av at loven ikke er trådt i kraft. Det gjelder særlig rettspraksis som er ikke-eksisterende. I tillegg foreligger kun et begrenset omfang av juridisk teori tilknyttet den nye lovgivningen. Det er først og fremst Lødrup og Asland i en oversiktsbok⁵ og Hambro sin lovkommentar⁶, som foreligger av publisert litteratur.

Rettspraksis og juridisk litteratur tilknyttet tidligere lovgivning vil brukes i den utstrekning den samsvarer med ny lovgivning og ikke må anses endret eller fraveket.

⁴ Justis- og beredskapsdepartementet «Ny arvelov trer i kraft fra årsskifte». *Regjeringen*. 28.02.2020. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/ny-arvelov-trer-i-kraft-fra-arsskiftet/id2691861/>, (Hentet 12.11.2020).

⁵ Lødrup og Asland (2019).

⁶ Peter Hambro, *Arveloven: Arvereglenes lovkommentar*, Oslo: Universitetsforlaget, 2020.

Det vil det være særlig viktig å bruke lovteksten og forarbeidene aktivt under behandlingen av de ulike bestemmelsene. De utgjør det primære rettskildebildet for den videre fremstillingen. Det vil og være viktig å gi en fremstilling av de ulike hensynene som taler for og mot regulering slik den er gjennomført i den nye arvelov 2019.

Arvelov 1972 er gjeldende rett per dags dato, 15.12.2020. Som forgjengeren til den nye arveloven er den sentral å se på eventuelle endringer i rett og samfunn. Den nye arveloven 2019 er i stor grad en videreføring av arvelov 1972. Mange av endringene er av språklig og strukturell karakter, der blant annet arvelov og skiftelov er slått sammen. Det foreligger imidlertid visse endringer tilknyttet pliktdelsreglene som vil bli nærmere vurdert. Når det skal redegjøres for pliktdelsreglene i ny arvelov er det hensiktsmessig å bruke arvelov 1972 illustrerende.

Som nevnt vil ikke rettspraksis utgjøre en sentral del av rettskildebildet. Det finnes imidlertid praksis tilknyttet arvelov 1972. I de tilfellene der det er aktuelt å bruke tidligere praksis vil det bli knyttet kommentar til hvorvidt praksis er videreført, endret eller forkastet i ny lovgivningen.

1.5 Begrepsavklaring

Før videre fremstilling anses det hensiktsmessig med begrepsavklaring for sentrale uttrykk innen arveretten.

Livsarving er barn av arvelater jf. al. § 4. Eventuelle adoptivbarn omfattes av begrepet livsarvinger, men ikke fosterbarn om arvelater skulle ha noen jf. Lov 16. juni 2017 nr. 48 om adopsjon (heretter adopsjonsloven) § 24.

Pliktdelsarv er livsarvingens lovbestemte rett til arv etter avdød mor eller far, se al. § 50.

Med representasjonsrett menes den rett en person har til å tre inn i en annens stilling. Et eksempel på dette er dersom arvelater sitt barn er død, vil dens barnebarn kunne tre inn i dens stilling og kreve arv på vegne av dens forelder.

Arvelater er den som dør og etterlater arv.

Når jeg i teksten bruker betegnelsen barn, menes arvelaters livsarvinger uten hensyn til alder. Med mindreårig siktes det til vergemålslovens definisjon i § 2 første ledd bokstav a), personer under 18 år.

I avhandlingen vil det bli sett hen til rettsutviklingen i arveretten, og det er da hensiktsmessig å knytte en kommentar til fremstillingen av de ulike arvelover. Under henvisning til tidligere arvelovgivning vil årstall medfølge. Eksempel: Arvelov (1854).

Særkullsbarn er barn som arvelater har med andre enn gjenlevende ektefelle eller samboer.

2 Historisk utvikling av arveretten

2.1 Før 1854

Arv antas å ha eksistert like lenge som privat eiendomsrett, og ordet arv skal antakelig bety eiendom som eieren har dødd fra.⁷ Rundt 300-900 tallet stod slektsarven sterkt, noe som betydde at arven skulle fordeles mellom avdødes nærmeste. Det var i all hovedsak mannlige arvinger som mottok arv. Det kan antas at frie kvinner hadde en viss arverett etter sin far. Arveretten var likevel svært begrenset og antatt å omfatte gjenstander av mindre verdi.⁸ Den mannlige arving mottok på denne tiden det meste.⁹

Rundt år 1000 blir Norge kristnet.¹⁰ Dette får betydning for rettsutviklingen. Innføringen av kristendommen er særlig viktig å se hen til for å kunne vurdere rettsutviklingen i de følgende århundrer. Det ble blant annet gitt adgang til å kunne testamentere bort 1/10 av det avdøde eide. Denne adgangen var imidlertid svært begrenset og det var kun legitime formål, som kirken og fattigfolk, som kunne være mottaker av testasjonsarv.

I 1274 trådte Magnus Lagabøtes landslov i kraft.¹¹ Et sentralt mål med den nye lovgivningen var å skape en samlet norsk rett.¹² Etter Magnus Lagabøtes landslov ble ikke menn og kvinner likestilt, men kvinner fikk til dels arverett. Barn født utenfor ekteskap fikk arverett etter morsslekten, men ikke far.¹³ Et generelt trekk var at menn arvet mer, derav uttrykket brorpart,

⁷ NUT 1962: 2 s. 4 Utkast til lov om arv.

⁸ NUT 1962: 2 s. 4.

⁹ NUT 1962: 2 s. 4.

¹⁰ Pedersen, Unn og Jon Vidar Sigurdsson. «Landet blir kristnet». Publisert 2015, sist endret 2020 <https://www.norghistorie.no/vikingtid/0813-landet-blir-kristnet.html> Hentet 01.09.2020.

¹¹ Sunde, Jørn Øyrehagen. «Magnus Lagabøters landslov» i Store norske leksikon. 11. november 2020 https://snl.no/Magnus_Lagaboters_landslov Hentet 07.12.2020.

¹² NUT 1962: 2 s. 10.

¹³ NUT 1962: 2 s. 14.

mens kvinnen fikk halvt lodd mot broren. Representasjonsprinsippet ble innført, noe som betydde at barn av avdød arving gjennom representasjon kunne arve.¹⁴

De store endringene i arveretten uteblir frem til innføringen av Kong Kristian V's Norske Lov 1687, der testasjonsretten blir sterkt utvidet.¹⁵ Halvparten av formuen kunne testamenteres bort dersom vedkommende hadde livsarvinger. Til hvilket formål arvelater kunne testamentere til var begrenset, og kun skole, kirke eller fattigfolk ble ansett legitime formål og ble omfattet. Den andre halvpart var forbeholdt pliktdelsarv til avdødes barn. Ektefellen hadde etter lovgivningen krav på et broderlodd. Kvinner fikk lik rett på arv som like nær beslektet mann, men arvet bare halvt lodd.¹⁶

2.2 Arvelov 1854

I 1854 får Norge sin første egne arvelov gitt av Stortinget. Den medførte store endringer sett i lys av tidligere lovgivning på dette tidspunktet. En av de viktigste endringer var likestillingen mellom mannlige og kvinnelige arvinger født i ekteskap.¹⁷

Ved lovendring av 27. juni 1892 nr. 2, ble diskriminering av barn som moren hadde avlet i blodskam (incest) eller hor (utenfor ekteskap) opphevet, og barna fikk lik rett til arv etter moren og morsslekten, som et barn født i ekteskap.¹⁸ Ved lov av 10. april 1915 nr. 4 fikk barn født utenfor ekteskap arverett etter far og farsslekten.¹⁹ Endringene i lovgivningen bærer vitne om en endring i holdninger blant landets befolkning.

2.3 Arvelov 1972, med særlig fokus på livsarvingers pliktdel

I kjølvannet av andre verdenskrig var det ledende fokus å gjenoppbygge landet. Utbyggingen av velferdsstaten var i gang, og landets økonomiske og samfunnsmessige forhold har vært i stor endring siden tidlig 1900-tall. Ved kongelig resolusjon 7. mai 1954 ble det nedsatt en komité med formål å utrede og fremlegge forslag om revisjon av arveloven med tilgrensede

¹⁴ NUT 1962: 2 s. 10.

¹⁵ NUT 1962: 2 s. 16.

¹⁶ NUT 1962: 2 s. 14.

¹⁷ NUT 1962: 2 s. 19.

¹⁸ NUT 1962: 2 s. 21.

¹⁹ NUT 1962: 2 s. 21.

områder slik som uskiftelovgivningen.²⁰ I det følgende vil sentrale bestemmelser av betydning for denne avhandling kort kommenteres.

Ektefelles rett til arv fremgår av al. (1972) §§ 6 og 7 og har stått uendret gjennom 70 år.²¹ Etter al. (1972) § 6 har ektefelle rett til ¼ av dødsboet dersom avdøde har livsarvinger. I bestemmelsens annet punktum er det satt en nedre grense for ektefellens arv. Gjenlevende ektefelle skal som minimum ha 4 ganger grunnbeløpet, og skal ha sin arv før livsarvingenes pliktdel utbetales.²² Fortrinnsretten er særskilt viktig i de tilfellene der arven er lav. Da vil ektefellen potensielt være eneste mottaker av arv, på bekostning av livsarvingers pliktdel etter al. (1972) § 29.

I tillegg har ektefellen rett til å sitte i uskifte ovenfor felles livsarvinger jf. al. (1972) § 9. Dersom avdøde har særkullsbarn må gjenlevende ha samtykke fra den særskilte arvingen for å kunne sitte i uskifte jf. al. (1972) § 10. Dersom særkullsbarnet ikke samtykker må boet gjøres opp med den bestemte arvingen. Ektefellen beholder fortsatt retten til uskifte ovenfor felles livsarvinger, selv om særkullsbarnet ønsker sin del skiftet.

Alle livsarvinger har lik rett til arv etter sine foreldre, uavhengig av kjønn eller hvorvidt foreldrene er gift. Arveloven 1972 § 29 regulerer livsarvingers rett til arv. Bestemmelsen har 2 sider, den kvantitative og den kvalitative pliktdelen.

Arvelov (1972) § 29 første ledd gir uttrykk for den kvantitative siden av pliktdelsvernet. I dette ligger det at livsarvinger er sikret en verdimeessig andel av det avdøde etterlater.

Hovedregelen for livsarvingers pliktdel fremgår av al. (1972) § 29 første ledd første punktum, som uttrykker at to tredjedeler av «formuen» til arvelater er pliktdelsarv for livsarvingene.

En naturlig forståelse av ordlyden taler for at det er arvelaters netto formue, altså formuen etter gjeldsfradrag, som er gjenstand for pliktdelen. Forståelsen finner støtte i teorien der det er lagt til grunn at det med «formue» menes netto formue.²³

²⁰ NUT 1962: 2 s. 2.

²¹ NOU 2014: 1 Ny arvelov s. 9.

²² Lødrup og Asland (2019) s. 24.

²³ Asland, John. «Kommentar til arveloven» i Norsk lovkommentar, Gyldendal Rettsdata 2018, hentet 12.11.2020. note 178.

Unntak fra hovedregel om 2/3 finnes i al. (1972) § 29 første ledd annet punktum hvor det fremgår at arvelater kan begrense arven oppad til 1 000 000 kr. Den øvre begrensningen gjelder bare i de tilfeller der arvelodden ved bruk av 2/3-regelen overstiger 1 000 000 kr. I de tilfellene kan arven begrenses til 1 000 000 kr.

Videre følger det av § 29 første ledd annet punktum at arven til arvelaters barnebarn aldri er mindre enn 200 000 kr. Minstebeløpet på 200 000 gjelder barnebarn, oldebarn etc.²⁴ Regelen har praktisk betydning i de tilfeller der antall barnebarn i en linje overstiger 5 stk. Dersom avdøde har et barn som er død, og som selv har 7 barn vil loddet til arvelaters barnebarn totalt utgjøre 1 400 000 kr.

En krenkelse av pliktdelsarven medfører ikke automatisk ugyldighet for hele testamentet. I RG 1994 s. 807 var det opprettet et gjensidig testament mellom to ektefeller, der mannens fem særkullsbarn og ektefellenes tre fellesbarn ble likestilt. Det ble anført av fellesbarna at hele testamentet måtte kjennes ugyldig. De fikk imidlertid ikke medhold. Retten uttalte på s. 811 at «ugyldighetsgrunnen bør ikke medføre større ugyldighet enn ugyldighetsgrunnen rekker». Det betyr at testamentsdisposisjonen bare blir ugyldig i den grad det går ut over livsarvingers pliktdel. I RG 1994 s. 807 betydde det at det kun var arvelaters disposisjon i den utstrekning den krenket fellesbarnas pliktdelsarv som ble gjort ugyldig.²⁵

Arvelov (1972) § 29 annet ledd gir uttrykk for den kvalitative siden av pliktdelsreglene.²⁶ Der fremgår det at arvelater i testament ikke kan rå over pliktdelsarven. En naturlig språklig forståelse av bestemmelsens ordlyd taler for at begrensningen i arvelaters testasjonsfrihet foreligger, i det en disposisjon går ut over en livsarvingers rett til pliktdel.

Eksempel: Arvelater har 2 barn, B og C. Arvelater har en formue på 2 000 000 kr. I formuen inngår en jakthytte til en verdi av 1 500 000 kr. Arvelater ønsker at B skal overta hytten og testamenterer den til B. En slik testasjon vil imidlertid ikke være gyldig da den vil gripe inn i C sin rett til pliktdel. En klar hovedregel i slike tilfeller er at pliktdelsarven er helt utenfor arvelaters rekkevidde.²⁷ Avdøde kan ikke testamentere bort hytta dersom det går på bekostning av Cs pliktdelsarv. Det er heller ikke en mulighet for B å betale det overskytende

²⁴ Asland, Johan (2018) note 181.

²⁵ RG 1994 s. 807 på s. 811.

²⁶ Lødrup og Asland (2019) s. 119–120.

²⁷ RG 1994 s. 807 på s. 811.

beløp, 500 000kr, inn til dødsboet slik at C får kontant oppgjør. Det kvalitative vernet i al. § (1972) § 29 annet ledd er absolutt.

3 Arvelaters adgang til å fordele formuen

3.1 Livs- og dødsdisposisjoner

I norsk rett skiller vi mellom livs- og dødsdisposisjoner, og skillet er sentralt å vurdere under behandlingen av livsarvingers pliktdel. Pliktdelsreglene er absolutt og ufravikelig jf. al. § 50, men de inntreer ikke før arvelater tar sikte på å disponere over sin formue ved dens død jf. al. § 40. Av den grunn bringes flere saker for domstolene som omhandler krenkelse av en livsarvingers pliktdelsarv, hvor påstanden er at disposisjon er en dødsdisposisjon, og ikke livsdisposisjon.

En dødsdisposisjon er underlagt gyldighetskravene til testament etter al. § 40, og må ta hensyn til livsarvingers rett til pliktdel, se al. § 50. Ved dødsdisposisjon vil en i praksis bare kunne rå over «friarven». Friarven er den delen av arven som gjenstår etter at livsarvingers pliktdel jf. al. § 50 og ektefellens minste arv jf. al. § 8, er trukket fra.

Dersom disposisjonen er å regne som livsdisposisjon må den ikke gjennomføres i testaments form jf. al. § 40 (2), og arvelater trenger ikke ta hensyn til livsarvingers pliktdel eller ektefelles minste arv. En person har råderett over hele formuen og kan gi bort eller fordele alle verdier den har, dersom det er en livsdisposisjon. Det er nettopp dette skille som er interessant å redegjøre nærmere for, og det er det som i det følgende blir behandlet.

Det fremgår av al. § 40 første ledd at arvelater i testament og innenfor lovens ramme kan bestemme hvem som skal arve eller han eller henne. Arveloven § 40 første ledd gir uttrykk for testasjonsfrihet, altså retten til å bestemme hvem som er testators arving(er).²⁸ Videre fremgår det av al. § 40 annet ledd første punktum at en dødsdisposisjon må fremgå av testament for å være gyldig. En naturlig språklig forståelse av al. § 40 annet ledd første punktum taler for at testaments form er et gyldighetskrav for dødsdisposisjoner. Forståelsen støttes av juridisk litteratur.²⁹ Testament er praktksempelen på dødsdisposisjon, ettersom det

²⁸ Lødrup og Asland (2019) s. 74.

²⁹ Lødrup og Asland (2019) s. 74.

ikke får virkning før etter testators død. Begrunnelsen for testasjonsfriheten er først og fremst at arven bør tilfalle den eller de arvelater har sterkest tilknytning til.

Det mest sentrale er imidlertid al. § 40 annet ledd annet punktum, der det fremgår at som «dødsdisposisjon regnes en avtale eller gave som ikke hadde eller var ment å ha realitet for arvelater i hans eller hennes levetid». Videre fremgår det av al. § 40 annet ledd annet punktum at «omvendt kjennetegnes livsdisposisjonen ved at den hadde eller var ment å ha, realitet for arvelater i hans eller hennes levetid.».³⁰

Bestemmelsens ordlyd taler for at vilkåret «realitet» er utgangspunktet for vurderingen av om en disposisjon skal anses som livs- eller dødsdisposisjon, og om arvelater må ta hensyn til pliktdelsreglene. En naturlig språklig forståelse av «realitet» taler for at spørsmålet blir hvorvidt disponenten har innrettet seg etter disposisjonen eller foretatt seg noe som taler for at avtalen var reell. Forståelsen støttes av forarbeidene der det fremgår at «de viktigste kjennetegnene på en dødsdisposisjon er at den først får realitet etter arvelaters død og at dette var arvelaters mening.»³¹

Noen disposisjoner kan klart regnes som livsdisposisjoner. Dersom Per på 50 år selger bilen sin under markedspris til naboen Lars, for så å dø av hjerteinfarkt dagen etter vil fortsatt bilsalget være å regne som en livsdisposisjon. Selv om Per døde dagen etter betyr ikke det at salget ikke hadde «realitet». Det faktum at Per døde brått og relativt ungt taler sterkt for at salget var ment å være reell og det var ment å ha virkning for Per i hans levetid.

Selv om en disposisjon klart er motivert av giverens død betyr ikke det at disposisjonen automatisk er en dødsdisposisjon. Et eksempel på en slik situasjon er at en som driver næringsvirksomhet ofte i god tid før hans død, vil arbeide for å gjennomføre et generasjonsskifte til beste for virksomheten.³² Generasjonsskifte er ofte motivert av innehaverens død, uten at dette må forveksles med å være en dødsdisposisjon. Det kan simpelthen være en erkjennelse av at man en eller annen gang skal dø, og et ønske om å sikre stabilitet i videre drift.

³⁰ NOU 2014: 1 s. 90.

³¹ NOU 2014: 1 s. 90.

³² Lødrup og Asland (2019) s. 75.

Et annet eksempel er eldre mennesker som gir bort mange av sine eiendeler, som ellers ville blitt en del av arven.³³ Det kan være en bestemor eller bestefar som gir nyetablerte barnebarn møbler eller andre gjenstander de trenger og som utgjør en viss verdi. Kanskje har ikke den eldre garde bruk for gjenstandene lenger eller uttrykker et ønske om å tilgodese enkelte personer før dens død. Slike disposisjoner er livsdisposisjoner.

I Rt. 1927 s. 641 døde en 74 år gammel mann 5 dager etter at han hadde solgt gården til sin datter, og mens han var på dødsleie. Datteren hadde betalt fullt vederlag, og brukt gården som om hun var eier. Realiteten i avtalen var derfor klar, hun var eier og hadde kjøpt gården. Salget av ble ansett å være en livsdisposisjon.

Problemer oppstår imidlertid særlig i de tilfeller der eldre overdrar fast eiendom enten som gave eller ved gavesalg. Dersom datteren ikke hadde ytt vederlag eller gitt motytelse for gården, ville det vært tale om døds gave/gavesalg, som etter al. § 40 (2) er å anses som en dødsdisposisjon. Problemer oppstår ofte som følge av at en eiendom er solgt til en utenforstående eller fjern slektning der motytelsen er vesentlig mindre enn arvelaters ytelse.³⁴ Det er mulig for arvelater å gi gaver med forutsetning om at mottaker ikke kan kreve gaven oppfylt før etter giverens død. Slike gaver må imidlertid ta hensyn til livsarvingers pliktdel og ektefelles minste arv, samt være gjort i testaments form for å være gyldig.

Det nevnes for øvrig at arvelater gjennom arvepakt kan forplikte seg til ikke å opprette, endre eller tilbakekalle et testament jf. al. § 49 første ledd.³⁵ Etter al. § 49 annet ledd skal arvepakter opprettes, endres eller tilbakekalles etter reglene i al. §§ 41-46.

3.1.1 Særlig om dødsleie

Etter al. § 40 annet ledd tredje punktum vil en gave fra en giver som «vet» at han eller hun skal dø, også regnes som en dødsdisposisjon. En naturlig forståelse at lovens ordlyd taler for at døden ikke kan være et fjernt konsept for arvelater. Det må foreligge stor risiko for at arvelater skal dø og døden bør ligge i nær fremtid. Bestemmelsen fremstår spesifikt rettet mot de tilfeller der giver ligger på dødsleie. Vurderingen blir etter ordlyden «vet», hvorvidt

³³ NUT 1962: 2 s. 14.

³⁴ Lødrup og Asland (2019) s. 251.

³⁵ Lødrup og Asland (2019) s. 93.

arvelater faktisk ligger på dødsleie og har kjennskap til det. Rettspraksis tilknyttet dødsleiebegrepet vil fortsatt være relevant.³⁶

Det fremgår av forarbeidene at det må foretas en konkret vurdering både av hvilken realitet disposisjonen rent faktisk fikk for arvelateren, og av hvilken realitet som var ment.³⁷ Det gjelder særlig der hvor arvelateren lever lengere eller kortere enn både arvelateren og legene regnet med. Vilkårene for dødsleiedisposisjon er nærmere illustrert i juridisk litteratur, der det vises til 3 vilkår.³⁸

Det første vilkåret er at det må foreligge betydelig risiko for at arvelater skal dø i nærmeste fremtid.³⁹ Vilkåret er objektivt og tar ikke hensyn til hva arvelater selv måtte mene om sin tilstand. Et eksempel er om arvelater har en uheldelig aggressiv kreftform jf. Rt. 1927 s. 641.

Det andre vilkåret er at arvelater må ha innsett at døden var nært forestående, og i vilkåret ligger det at arvelater må ha forstått at døden er nær og uunngåelig.⁴⁰ I det tilfelle der helsepersonell har bekreftet dødsleie, vil arvelaters oppfatning eller eventuell fortregning av realitetene være uten betydning.

Det tredje vilkåret knytter seg til tidsforløpet mellom disposisjonen og dødstidspunkt.⁴¹ Kjernen i vilkåret er at et kort tidsforløp taler for dødsdisposisjon, mens et langt tidsforløp taler for livsdisposisjon.

Vurderingen av tidsforløp er skjønnsbestemt.⁴² Det kan ikke trekkes en klar grense for hvor lang tid som må gå for at en disposisjon skal anses som en livsdisposisjon. En periode på ca ½ år kan imidlertid tenkes å være det maksimale for hva som kan sies å være på dødsleie.⁴³ Det betyr at en disposisjon som er foretatt senere enn 6 måneder i de fleste tilfeller vil anses som en livsdisposisjon.

³⁶ NOU 2014: 1 s. 93.

³⁷ NOU 2014: 1 s. 93.

³⁸ Lødrup og Asland (2019) s. 78.

³⁹ Lødrup og Asland (2019) s. 78.

⁴⁰ Lødrup og Asland (2019) s. 78.

⁴¹ Lødrup og Asland (2019) s. 78.

⁴² Lødrup og Asland (2019) s. 78.

⁴³ Lødrup og Asland (2019) s. 78.

Vilkåret om tidsforløp må ses i sammenheng med vilkår om realitet. I de tilfellene der disposisjonen kan føres flere måneder tilbake i tid, vil både arvelater og mottaker ha fått tid til å innrette seg etter avtalen eller gaven, og det vil være enklere å vise til at avtalen var reell og hadde betydning for arvelater i hans levetid. I de tilfellene der disposisjonen nylig er foretatt, har ikke partene hatt tid til å innrette seg fullt ut eller delvis, og det vil være vanskeligere å kunne vise til at avtalen var reell.

Konsekvensen av at en disposisjon er foretatt på dødsleie og at «realitet» ikke foreligger, er at disposisjonen er en dødsdisposisjon jf. al. § 40. Det innebærer at arvelater må ta hensyn til eventuelle livsarvingers pliktdel etter al. § 50. Dødsdisposisjoner må videre, gjøres i testaments form for å være gyldig. Det betyr at en dødsdisposisjon, som ikke er gjort i testament, er ugyldig og ikke kan legges til grunn i det et arveoppgjør skal skje. Dersom en livsarving dels har fått, dels har kjøpt, en hytte av arvelater, vil ikke gavesalget kunne legges til grunn. Hytten blir en del av dødsboet og det ordinære arveoppgjøret. Dersom disposisjonen ikke er foretatt på dødsleie trenger ikke arvelater ta hensyn til livsarvingers pliktdel og kan fritt gi bort eller selge hytten billig til en av arvingene.

3.2 Ektefelles rett til arv og uskifte

Ektefelles rett til arv kan også påvirke livsarvingenes pliktdelsarv. Gjenlevende ektefelle har prioritet foran livsarvingers arv.⁴⁴ Det innebærer at dersom det ikke er nok penger til at både ektefellen og livsarvingene får oppfylt sin arverett fullt ut, vil ektefellen få sin arv fullt ut, mens livsarvingene får det som eventuelt er igjen.

Den sentrale bestemmelsen for ektefelles arverett når arvelater etterlater livsarvinger er Lov av 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap (heretter ekteskapsloven eller el.) al. § 8, og vil først bli redegjort for. Etter at ektefellens arverett er behandlet vil det i korte trekk bli redegjort for gjenlevende ektefelles rett til uskifte etter al. § 14 første ledd og uskifte ovenfor særskilt livsarving etter al. § 15. Uskifteordningen har betydning for utbetalingen av pliktdel ovenfor felles livsarvinger og eventuelle særkullsbarn. Det vil ikke ytterligere bli redegjort for ektefelles stilling i arveoppgjør da det ikke er relevant for livsarvingers pliktdel.

⁴⁴ Lødrup og Asland (2019) s. 24.

Det følger av al. § 8 første ledd at «[e]ktefellen har rett til en firedel av arven når det er livsarvinger etter arvelateren, men ektefellen har uansett rett til en minste arv på fire ganger folketrygdens grunnbeløp ved arvefallet.»

En naturlig språklig forståelse av første ledd taler for at ektefellens rett til en firedel av arven utgjør hovedregelen. Et eksempel er om arvelater etterlater seg 3 000 000kr, ektefelle og to barn. Da vil ektefellen etter al. § 8 ha rett til 1/4, altså 750 000 kr. Livsarvingene på sin side vil etter al. § 50 første ledd ha rett til 2/3, noe som utgjør 2 000 000kr, og skal deles likt mellom dem.⁴⁵

I det tilfelle der regelen om en firedel skulle resultere i arv mindre enn 4G, vil ektefellen alltid ha rett til minstebeløpet, selv om det går på bekostning av arvelaters livsarvinger. Hvis avdøde etterlater seg 4G eller mindre og har livsarvinger, vil gjenlevende ektefelle overta alle verdier som enearving. I det tilfelle vil ikke livsarvinger få utbetalt arv. Det nevnes for øvrig at ektefelles rett til arv ikke kan avgrenses gjennom testamentariske disposisjoner jf. al. § 10 annet ledd. Ektefelles rett til minste arv er absolutt og går foran livsarvinger og eventuelle testasjonsarvinger.⁴⁶

Et eksempel er dersom arven utgjør 600 000 kr. Arvelater etterlater ektefelle og 2 barn, og ønsker å testamentere så mye som mulig til Røde kors. I det tilfelle vil ektefelle ha rett til minste arv på 4 G, som utgjør ca. 400 000 kr jf. al. § 8 første ledd. Etter at ektefellen har fått sin minste arv, vil livsarvingers pliktdel tre inn jf. al. § 50, og de få resterende 200 000 kr til å dele seg imellom. Siden avdødes verdier ikke er stor nok til å oppfylle livsarvingers pliktdel etter al. § 50, vil livsarvingene arve alt resterende, noe som stenger for testamentariske disposisjoner.

Det neste som bør behandles er ektefelles rett til å sitte i uskifte etter al. § 14. Det følger av al. § 14 første ledd at «[n]år den ene ektefellen dør, har den lengstlevende ektefellen rett til å overta felleseie uskiftet ovenfor den førsteavdødes andre arvinger etter loven». En naturlig språklig forståelse av bestemmelsens ordlyd taler for at retten til uskifte gjelder ovenfor alle livsarvinger etter avdøde, både felles arvinger og eventuelle særkullsbarn etter avdøde.

⁴⁵ Se punkt 4.3.

⁴⁶ Prop. 107. L (2017-2018) s. 45.

Al. § 14 er i praksis veldig viktig ettersom den er ment å utsette skifte av dødsboet til fordel for gjenlevende ektefelle.⁴⁷ Bestemmelsens relevans for pliktdelsreglene er at en utsettelse av skifte betyr en utsettelse av livsarvingenes utbetaling av arv. En gjenlevende ektefelle som sitter i uskifte, vil rå over uskifteformuen som eier av den jf. al. § 22. Det betyr at gjenlevende kan forbruke arven etter avdøde. Det kan være at gjenlevende er minstepensjonist og trenger pengene for å betale regninger og opprettholde en viss standard av livskvalitet. Uskifte innebærer derfor en viss risiko for svekkelse av livsarvingers arv. Gjenlevende ektefelles råderett er imidlertid ikke ubegrenset.

Gaver eller gavesalg av eiendeler som inngår i uskiftet vil i visse tilfeller kunne omstøtes etter al. § 23. vilkåret for omstøtelse er at gaven står «i misforhold til formuen i uskifteboet» jf. al. § 23 første ledd. Ordlyden i «misforhold til formuen i uskifteboet» taler for en skjønnsmessig vurdering av disposisjonens størrelse sett i lys av uskifteboets størrelse. Dersom uskifteboet er lite og disposisjonen stor taler det for at omstøtelse kan skje. Hvis gjenlevende for eksempel gir bort hytten til en verdi av 500 000 kr. og det totale uskifteboet er på 700 000 kr., vil disposisjonen neppe stå seg, og kan omstøtes.

Som følge av at livsarvingers rettigheter svekkes i møte med retten til uskifte etter al. § 14, er det inntatt særlig bestemmelse om retten til uskifte ovenfor særkullsbarn jf. al. § 15. Det fremgår av al. § 15 at gjenlevende ektefelle bare kan sitte i uskifte ovenfor særkullsbarn dersom særkullsbarnet samtykker.

Den praktiske betydningen av al. §§ 14 og 15 er at gjenlevende ektefelle kan sitte i uskifte med avdødes midler ovenfor felles arvinger, og dermed utsette arveoppgjøret. Gjenlevende ektefelle kan ikke uten samtykke sitte i uskifte ovenfor særkullsbarn, som på sin side har rett til å kreve skifte. I det tilfelle der avdøde etterlater både særkullsbarn og felles barn med gjenlevende ektefelle, vil et delvis skifte kunne foretas. Det betyr at gjenlevende ektefelle kan skifte med særkullsbarn uten å miste retten til uskifte ovenfor felles arvinger.⁴⁸

4 Pliktdelsreglene

Til nå har det blitt redegjort for at arvelater har full frihet til å foreta livsdisposisjoner, men at han eller hun ved dødsdisposisjoner til dels er bundet av regler om pliktdel til livsarvinger og

⁴⁷ Lødrup og Asland (2019) s. 26.

⁴⁸ Lødrup og Asland (2019) s. 28.

ektefelles minste arv. Et omdiskutert spørsmål i arveretten er om testasjonsfriheten skal være uinnskrenket eller om avdødes nærmeste skal gis større eller mindre beskyttelse.⁴⁹

Utgangspunktet i norsk rett er testasjonsfrihet jf. al. § 40 (1), der det fremgår at arvelater i testament kan bestemme hvem som skal arve han eller henne. Al. § 40 (1) gir uttrykk for kodifisering av tidligere prinsipper om testasjonsfrihet.⁵⁰ Testasjonsfriheten kan spores tilbake til kristningen av Norge på 1000-tallet, og kan følgelig betegnes som en del av Norges rettstradisjon.

I det følgende vil det først bli gitt en fremstilling av argumenter for og mot pliktdelsregler, se punkt 4.1. Det vil så bli gitt en fremstilling av pliktdelsreglens innhold, se punkt 4.2, og arvelovens unntak fra al. § 50 i punkt 4.3. Til sist blir det redegjort for al. § 56 om barn arvelater har forsørgelsesplikt for ved død, se punkt 4.4.

4.1 Pro et contra pliktdelsreglene

Det anses hensiktsmessig å behandle både for og motforestillinger til al. § 50 under ett, for å bedre kunne drøfte eventuelle hensyn eller konsekvenser uten gjentakelser, og for å ivareta en god og oversiktlig struktur. For å unngå unødige gjentakelser vil argumentene deles inn i fire deler: privat eiendomsrett som grunnlag for fri råderett, familieforhold og -relasjoner, likhetshensyn og adferds-relaterte forestillinger.

4.1.1 Privat eiendomsrett

Det første som bør behandles som motargument til pliktdelsarv er sammenhengen mellom privat eiendomsrett og arverett. Det fremgår av Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (heretter EMK) protokoll 1 artikkel 1 første ledd første punktum at «every natural or legal person is entitled to the peaceful enjoyment of his possessions». Vern av eiendomsretten etter EMK kan tenkes å utgjøre en skranke for hvorvidt testasjonsfrihet skal foreligge. Forestillingen ses gjerne i lys av livs- og dødsdisposisjoner, se punkt 3.1.

Problemstillingen er at dersom du i levende livet har fri råderett over dine eiendeler, hvorfor skal denne retten begrenses ved dens død? Pliktdelsregler fremstår dermed inkonsekvent i

⁴⁹ NOU 2014: 1 s. 137.

⁵⁰ Lødrup og Asland (2019) s. 35.

henhold til lovgivning og grensdragning for livs- og dødsdisposisjoner, og betenkelig i det den tilsynelatende begrenser et menneskes frie rett etter EMK protokoll 1 art. 1.⁵¹ Den alminnelige oppfatning er imidlertid at bestemmelsen ikke står i veien for at begrensninger knyttet til testasjonsfrihet innføres i et land.⁵²

4.1.2 Familieforhold- og relasjoner

Den tradisjonelle begrunnelsen for pliktdelsvernet har i en viss utstrekning vært basert på en idé eller rettsforestilling om at eiendom, og da særlig fast eiendom, er familieformue.⁵³ Med familieformue menes den formue som gjennom tiden har gått i arv, og som i praksis ikke er opptjent med arvelaters egeninnsats, men utgjør midler arvelater selv har arvet.

Tanken om at eiendom tilhører familien har røtter langt tilbake til norrøn rettskultur jf. kapittel 2. I forarbeidene fremgår det at en bred oppfatning i samfunnet er at det som overføres fra en generasjon til den neste, ikke skal kunne fratras en senere generasjon med at verdier testamenteres ut av familien til utenforstående.⁵⁴ Dette gjelder særlig når familiens livsgrunnlag knytter seg til jorden og utnyttelse av den. Fra et historisk perspektiv ville det vært naturlig at alle verdier gikk i nedstigende linje uten noe form for testasjonsfrihet, for å sikre slekten.⁵⁵

Argumentet mot familieformue er likevel at avdødes formue sjeldent fullt ut eller i vesentlig grad, faktisk utgjør familieformue. De fleste vil i dag, gjennom et helt arbeidsliv, bygge opp kapital ved egeninnsats. Kun en del av avdødes formue vil utgjøre arvede midler. Resten vil i de fleste tilfeller være midler opptjent med egeninnsats.

Arvelaters barn kan imidlertid ha vært med å bygge opp arvelaters formue, noe som taler for pliktdelsvern. Det er naturlig å ta for seg familiebedriften, som eksempel. Arvelater eier et dekkeverksted, hvor hans sønn gjennom 20 år har arbeidet for sin far. Han har uttrykt et ønske om en dag å ta over bedriften, noe far har motsatt seg. Sønnen får så vite at hans far har testamentert bort verkstedet til nabosønnen, siden han alltid var så hyggelig å kom med eplekake på søndager. I et slikt tilfelle kan pliktdelsreglene utgjøre en skranke for arvelaters

⁵¹ NOU 2014: 1 s. 142.

⁵² NOU 2014: 1 s. 142.

⁵³ NOU 2014: 1 s. 141.

⁵⁴ NOU 2014: 1 s. 141.

⁵⁵ Se kapittel 2.

disposisjoner, eventuelt et plaster på såret i forhold til en verdimeessig garanti for en del av arven etter sin far.

Det kan og være tale om arbeid utenom næringslivet.⁵⁶ Kanskje har datteren pusset opp hele huset til foreldrene og føler en viss tilknytning til dens goder og verdier. I det lange løp vil det kunne danne forventning om arv. Reaksjonen vil derfor potensielt være stor i det tilfelle der huset helt og holdent skulle testamenteres bort til noen andre. De færreste ville nok sitte igjen med en følelse av at det var et rettferdig resultat. Eksemplene taler derfor for at et visst minimumsvern kan være nødvendig.

På den andre siden vil full testasjonsfrihet medføre få til ingen begrensninger i arvelaters disposisjoner. Det vil bety at arvelater kan gjøre som han ønsker i det formuen skal fordeles. Testasjonsfrihet vil da kunne gå på bekostning av relasjoner. Pliktbudsreglene kan derfor brukes som et middel til å styrke familieforhold eller i det minste gi uttrykk for en form for solidaritet eller tilknytning mellom foreldre og barn. Dette kan være positivt særlig i de tilfeller der det ikke foreligger noen familiefølelse. Kanskje har ikke far vært tilstede i barnas oppvekst, og i det tilfelle vil arv kunne utgjøre et plaster på såret, eller i det minste en eller annen form for tilknytning mellom far og barn.

Et annet eksempel på styrkning av familierelasjoner var da lik arverett mellom barn født i og utenfor ekteskap ble etablert, se punkt 2.2. Antakelig ville ikke barn utenfor ekteskapet fått arv dersom arvelater hadde full testasjonsfrihet, på bakgrunn av en tanke om at barn utenfor ekteskap var uekte og skamfullt i et kristent samfunn. Etter innføringen av pliktbudsarv der alle barn ble gjort til arving etter mor og far, ble en relasjon mellom særlig far og barn påtvunget.⁵⁷ En kan anta at pliktbudsreguleringen påvirket samfunnet for øvrig i retning av aksept for da uekte barn.

Et annet argument som taler for pliktbudsarv er at de fleste foreldre uavhengig av om regulering foreligger eller ikke, vil føle et moralsk ansvar for underhold av egne barn.⁵⁸ Arv gjøres indirekte til gjenstand for foreldreansvaret, ettersom det tillegges foreldrene ansvaret med å legge økonomisk til rette for sine etterkommere. Tanken er at pliktbudsreglene vil fungere som surrogat for regler om underhold etter arvelaters død. Foreldre vil da støtte barna

⁵⁶ NOU 2014: 1 s. 141.

⁵⁷ NOU 2014: 1 s. 141.

⁵⁸ NOU 2014: 1 s. 141.

økonomisk selv etter sin død, og samfunnet slippe belastningen i de tilfellene der barna ellers kunne blitt en byrde for samfunnet.⁵⁹

Underholdsplikten og pliktdelsvernet bygger på samme grunnlag – å beskytte familien.⁶⁰ Forskjellen mellom de er at underholdsplikten etter bl. § 66 er basert på reelle behov hos mottakeren. Plikten til underhold opphører, som hovedregel, i det barnet fyller 18 år jf. bl. § 68 første ledd. Arveretten opphører ikke ved fylte 18 år, den gjelder uavhengig av alder jf. al. § 4. Pliktdelsarv er derfor noe annet enn underhold av barn.

De fleste arver ikke før de er godt etablerte og gjerne har skaffet seg nødvendige eiendeler, som bolig.⁶¹ For livsarvinger som ikke er godt etablert og har en trygg og stabil økonomi, kan pliktdelsreglene være til hinder for at de gjennom arv gis økonomisk støtte fra foreldre. Kanskje har foreldrene 3 barn, hvor 2 av dem klarer seg meget bra og trenger ingenting. Den tredje havnet på luksusfellen, fikk ordnet forbruket, men sliter fortsatt med å nedbetale gjelden. I en slik situasjon kan det være ønskelig for foreldrene å gi den ene arvingen som sliter arv, på bekostning av de to andre. Pliktdelsreglene vil kunne være til hinder for en slik løsning ettersom livsarvinger sikres 2/3, oppad begrenset til 15 G, ca. 1 500 000 kr jf. al. § 50.

4.1.3 Sikre likhet mellom arvinger

Gjennom tiden har pliktdelsreglene blitt brukt som virkemiddel til å sikre likebehandling av arvingene.⁶² Utgangspunktet i norsk rett er at alle livsarvinger har krav på like stor arvelodd.⁶³ Livsarvingers krav på 2/3 av arven etter al. § 50 skal fordeles likt mellom arvingene. Siden pliktdelsreglene begrenser testasjonsfriheten og sikrer livsarvingene en rett til arv, er tanken at forskjellsbehandlingen vil minke. Bakgrunnen for slik forskjellsbehandling kan være arvelaters personlige overbevisning tilknyttet eksempelvis kjønn, seksuell orientering, religion, livsstil, om vedkommende er født i eller utenfor ekteskap o.l.

I den grad pliktdelslovgivningen fungerer er tanken at den vil redusere risikoen for at arvelater forskjellsbehandler livsarvingene, med å begunstige den ene på bekostning av den

⁵⁹ NOU 2014: 1 s. 141.

⁶⁰ NOU 2014: 1 s. 142.

⁶¹ NOU 2014: 1 s. 142.

⁶² NOU 2014: 1 s. 141.

⁶³ Lødrup og Asland (2019) s. 19.

andre. Det vil ikke være nødvendig for søsken å kjempe om foreldrenes gunst og potensielt øke konfliktnivået, hvis de likevel er sikret en del av arven.

Motargumentet er imidlertid at en pliktdel ikke vil utelukke at forskjellsbehandling skjer. I det tilfelle at arvelater har en formue på 100 millioner og 2 barn, vil pliktdelen etter al. § 50 kun utgjøre ca. 3 millioner. I realiteten vil derfor arvelater kunne rå over 97 millioner og eventuelt gi alt resterende til den ene av de 2 barna. Så lenge pliktdelen ikke utgjør hele boet eller hele arvingens legalarvelodd vil det kunne utvikle seg uheldige konflikter om den testasjonsfrie delen av arven. Det bringer oss over i neste tema, nemlig kontrollering av adferd hos mottaker av arv eller arvelater.

4.1.4 Hindre kontrollerende adferd hos mottaker av arv eller arvelater

Testasjonsfrihet vil kunne brukes som et middel til å kontrollere arvingene. Det kan tenkes at arvelater gjennom trussel om å gjøre arvingene arveløs, ville kunne påvirke barna til å foreta eller unngå å foreta bestemte handlinger.

Dersom full testasjonsfrihet forelå kunne foreldre som eksempelvis ikke likte at sønnen var homofil eller hadde konvertert til en annen religion, brukt arv som middel for at endre sønnens fremtreden eller holdninger, og fått sønnen til å undertrykke eller skjule en del av sin identitet. Det vil potensielt gi arvelater mer makt enn en bør ha ovenfor sine barn, og arvinger vil kunne sette seg i en avhengighetsposisjon for ikke å bli gjort arveløs.⁶⁴ Testamentet vil kunne bli et middel for å sikre lydighet og omtanke fra arvingene.⁶⁵

Det kan imidlertid stilles spørsmål med hvor tungtveiende dette argumentet skal være. Det har helt klart sterke og gode grunner for seg. Spørsmålet blir imidlertid hvor effektivt pliktdelsarv er for å løse problematikken, noe som vil variere ut fra testasjonsfrihetens størrelse sett i lys av verdiene i arvelaters formue.

I eksempelet nevnt i punkt 4.3.5, der boets størrelse var 100 millioner, vil arvelater uansett ha stort pressmiddel når pliktdelen er så liten som 15 G jf. al. § 50 første ledd annet punktum.

⁶⁴ NOU 2014: 1 s. 142.

⁶⁵ NOU 2014: 1 s. 141.

Argumentet kan og snus slik at testasjonsfriheten blir positiv i den forstand at den kan fungere som insentiv til de av barna som lever opp til foreldrenes forventninger.⁶⁶

I tillegg er det verdt å bemerke at Norge er et land med høy sosial mobilitet mye på grunn av utdanningsmulighetene velferdsapparatet tilbyr.⁶⁷ Det kan derfor argumenteres for at trusselen for å bli gjort arveløs i dag ikke er like effektiv som den ville vært i tidligere tider.⁶⁸ I og med at de fleste livsarvinger i dag er i femtiårene eller eldre og dermed økonomisk uavhengig fra foreldrene, vil ikke en fjern mulighet for arv være avgjørende for veivalg en foretar tidlig i livet.⁶⁹

Foreldre vil på sin side kunne oppleve et press fra barn som ønsker å bli tilgodesett i testamentet.⁷⁰ Et slikt press vil kunne komme på et tidspunkt der foreldrene er svekket av alderdom eller eventuelle sykdommer, som vil kunne påvirke hvem avdøde velger å tilgodese.⁷¹ Presset trenger ikke bestå i trusler eller alvorlige anklager. Kanskje påpeker en arving at den har vært en viktig støttespiller og hjulpet arvelater mye. Arvelater på sin side kan da føle at den skylder vedkommende noe og derfor må tilgodese arvingen, uten at det trenger å være tilfelle.

4.2 Vurdering om videreføring av pliktdelsreglene

4.2.1 Arvelovutvalget

Arvelovutvalget drøftet i NOU 2014: 1 hvorvidt pliktdelsreglene skulle videreføres og eventuelt hvilket innhold de skulle gis. Konklusjonen ble en videreføring av reglene om pliktdel. Utslagsgivende for utvalgets standpunkt var at etter en gjennomgang av hensyn og argumenter for og mot, ble det ansett å være tungtveiende grunner som talte for en videreføring av pliktdelsreglene.

Det ble av utvalget bemerket at selv om de fleste livsarvinger er middelaldrende godt etablerte personer, gjelder ikke det alle. Beskyttelsesregler til vern for mindreårige veier tyngere enn

⁶⁶ NOU 2014: 1 s. 143.

⁶⁷ Statistisk sentralbyrå. «Tjener bedre enn foreldrene». 2018 <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/tjener-bedre-enn-foreldrene> Hentet 17.09.2020.

⁶⁸ NOU 2014: 1 s. 143.

⁶⁹ NOU 2014: 1 s. 143.

⁷⁰ NOU 2014: 1 s. 142.

⁷¹ NOU 2014: 1 s. 142.

full testasjonsfrihet. I flere tilfeller velger livsarvingen å videreføre sin arv til sine barn, slik at det i realiteten er avdødes barnebarn som får arven. Barnebarna antas å være ca. mellom 20-30 år på det tidspunkt besteforeldre dør, og vil ha behov for midler i studie og etableringsfasen.⁷² Det er heller ikke slik at alle livsarvinger er vellykkede. Også voksene livsarvinger vil kunne befinne seg i en situasjon der økonomi blir vanskelig, og behov for støtte øker. Utvalget bemerker og at de fleste arvelatere ikke utelukkende har skapt sine verdier ved egeninnsats. En viss beskyttelse av «familieformuen» er derfor nødvendig selv i dag.⁷³

Utvalget viser særlig til følelsesmessige betraktninger rundt arv fra foreldre til barn.⁷⁴ Det oppleves for mange livsarvinger svært viktig å være arving etter sine foreldre, uavhengig av arveloddens størrelse. Ikke bare av økonomiske grunner, men fordi det vil kunne være en følelsesmessig belastning å bli utelatt i et arveoppgjør. Aktualiteten ligger spesielt hos særkullsbarn som ikke har vokst opp sammen med arvelateren, der arveoppgjøret vil kunne representere omså et lite plaster på såret for eksempelvis manglende oppmerksomhet eller tilhørighet. For tilhørighetsfølelsen anser utvalget at det vil være av stor betydning om vedkommende arver litt i stedet for å ikke arve noe.⁷⁵

Utvalget var imidlertid ikke for en fullstendig videreføring av gjeldende regelverk, arvelov 1972. Reglene om pliktdel bør «tilpasses dagens samfunn, slik at de blir mer fleksible og slår mer likt ut enn i dag for arvelatere i forskjellige samfunnslag».⁷⁶ Det er særlig tre tiltak utvalget mener vil bidra til å tilpasse pliktdelsreglene.⁷⁷

Det første tiltaket er å justere pliktdelsbrøken fra 2/3 til en halvpart. Dersom pliktdelsbrøken reduseres til en halvpart vil flere kunne testamentere, og de som etterlater bo av mer beskjedene midler.⁷⁸ En endring av pliktdelsbrøken vil kunne begrense ulikheter i arvelaters testasjonskompetanse på bakgrunn av formuens størrelse.

Det andre tiltaket som diskuteres er at pliktdelen skal beregnes fra arvingens arvelodd og ikke dødsboet, slik reglene er etter arvelov 1972. Det betyr at så lenge boet utgjør mer enn

⁷² NOU 2014: 1 s. 143.

⁷³ NOU 2014: 1 s. 143.

⁷⁴ NOU 2014: 1 s. 144.

⁷⁵ NOU 2014: 1 s. 144.

⁷⁶ NOU 2014: 1 s. 144.

⁷⁷ NOU 2014: 1 s. 144.

⁷⁸ NOU 2014: 1 s. 144.

ektefellens minstearv, vil arvelater alltid ha en viss testasjonsfrihet.⁷⁹ Sammenholdt med tiltak 1, vil en endring i omfang og beregningsgrunnlag medføre at mange flere vil kunne testamentere over formuen, noe som igjen vil være med på å skape et mer rettferdig system for arv og pliktdel. Det er ikke til å legge skjul på at systemet til arvelov 1972 gir stor testasjonsfrihet for de med større formuer og lite testasjonsfrihet for de med mindre formuer.⁸⁰

Det tredje tiltaket er en oppjustering av pliktdelens maksimumsbeløp, der utvalget foreslår å knytte pliktdelen opp mot folketrygdens grunnbeløp. Løsningen vil gjøre pliktdelen dynamisk, slik at den vil følge den alminnelige velstandsutviklingen i Norge.⁸¹ På bakgrunn av prisjusteringen siden arvelov 1972, ble forslaget til den beløpsbegrensede minstearven satt til 40 G.⁸² Tiltak 3 angår arvelaterne med større formuer, der det er aktuelt å begrense arven da den overstiger 40 G med bruk av den alminnelige regel som nevnt i tiltak 1.

4.2.2 Høringsinstanser

Av fremstillings- og plasshensyn anses det hensiktsmessig å begrense omfanget til kun å gjelde en fremstilling av utvalgte høringsinstanser. Det vil i det følgende bli vist til hovedpunkter i Den norske advokatforenings, Den norske Dommerforenings og Jussformidlingens kommentar til ny arvelovgivning.

4.2.2.1 Den norske advokatforeningen

Det virker å være sentralt for advokatforeningen synspunkt og vurdering av pliktdelsreglenes fremtidige innhold, virker å være at lovgivningen skal være konfliktforebyggende. Det vises særlig til at hensynet til å unngå tvister bør veie tungt, noe som kanskje ikke er overraskende med tanke på hvem foreningen representerer.

Den norske advokatforeningen uttrykker av forannevnte grunn skepsis til forslaget om å redusere pliktdelsbrøken fra 2/3 til 1/2. Foreningen pekte særlig på at en utvidet testasjonsadgang vil kunne virke mindre konfliktdempende enn etter arvelov 1972, og at dersom testasjonsmulighetene øker vil det opp mot tidspunktet for arvefallet oppstå et økt

⁷⁹ NOU 2014: 1 s. 144.

⁸⁰ NOU 2014: 1 s. 144.

⁸¹ NOU 2014: 1 s. 145.

⁸² NOU 2014: 1 s. 145.

fokus på hvem som er tilgodesett.⁸³ Videre var foreningen positiv til en betydelig økning, tilsvarende 40 G, av beløpsgrensen for pliktdelsarv.⁸⁴

4.2.2.2 Jussformidlingen

Sentralt for Jussformidlingens standpunkt er arvelaters testasjonsfrihet. Det blir særlig vektlagt at Jussformidlingen gjennom sitt arbeid har erfart at det kan være gode grunner til at arvelater ønsker å redusere livsarvingers arv.⁸⁵ Det er derfor ønskelig for høringsinstansen at den nye lovgivningen innebærer et pliktdelsvern på en halvpart i stedet for 2/3, og at pliktdelen skal beregnes som en brøk av arvingens arvelodd, og ikke det totale dødsboet.⁸⁶ Jussformidlingen tar ikke stilling til hvor mye den beløpsbegrensede pliktdelsarven bør øke.

4.2.2.3 Den norske Dommerforening

Dommerforeningen vurderer ikke om utgangspunktet for livsarvingers pliktdel skal utgjøre 2/3 eller 1/2 av arvingens arvelodd eller dødsboet, men fokuserer heller på den øvre beløpsgrensen for pliktdel.

Foreningen virker å ha inntatt en mer konsekvensorientert vurdering pliktdelsreglenes stilling. Det vises særlig til at utfordringer tilknyttet en drastisk økning av den beløpsbegrensede pliktdelen, som i og for seg vil begrense testasjonsfriheten betydelig.⁸⁷

Det pekes på at beløpet på 1 000 000 kr. (etter arvelov 1972 § 29 annet ledd) ikke har vært endret siden 1985, og at utallige testamenter siden den tid er blitt opprettet, der 1 000 000kr er lagt til grunn som øvre grense. En vesentlig økning av maksimal pliktdel vil gi store utfordringer for mange testamenter opprettet på bakgrunn av 1972-lovgivningen.⁸⁸ Det vises til at et maksimalbeløp på 15 G, eventuelt 20 G, vil medføre vesentlig mindre problemer i forhold til det man har innrettet seg etter, ved utarbeidelsen av testamenter siden 1985.⁸⁹

⁸³ NOU 2014: 1 s. 92.

⁸⁴ NOU 2014: 1 s. 92.

⁸⁵ NOU 2014: 1 s. 92.

⁸⁶ NOU 2014: 1 s. 92.

⁸⁷ NOU 2014: 1 s. 93.

⁸⁸ NOU 2014: 1 s. 93.

⁸⁹ NOU 2014: 1 s. 93.

4.2.3 Departementet

Det første tiltaket om pliktdelsarv på en halvpart i stede for 2/3 var etter departementets vurdering en god løsning.⁹⁰

Beregningen av pliktdelsarven etter tiltak 2, ble imidlertid ikke tatt til følge. Departementets synspunkt var at det ville innebære for stort avvik fra tidligere rettstradisjon om beregning på bakgrunn av dødsbo, og medføre en for liten pliktdelsarv særlig i de tilfeller der arvelater etterlater arveberettiget gjenlevende ektefelle eller samboer.⁹¹ Departementets forslag var derfor en videreføring av at pliktdelen skal beregnes av arvelaters formue.⁹²

Det tredje forslaget fra arveutvalget om omfanget av den maksimale pliktdelen, ble til dels fulgt opp av departementet. Det var enighet i at en økning av pliktdelen var på sin plass, og at en god løsning vil være å bruke folketrygdens grunnbeløp til å regulere pliktdelen. Hvor stor økningen skulle være var det imidlertid uenighet om.

Departementet foreslo å øke pliktdelens øvre grense til 25 ganger folketrygdens grunnbeløp.⁹³ Det ble særlig pekt på at en for betydelig økning av øvre pliktdel vil kunne skape utfordringer, særlig med tanke på generasjonsskifter og arveoppgjør der en allerede har basert seg på dagens grense.⁹⁴

4.3 Hovedregel om livsarvingers pliktdelsarv, al. § 50

4.3.1 Det kvantitative pliktdelsvernet, al. § 50 første ledd

Det følger av al. § 50 første ledd at «to tredeler av formuen etter arvelateren er pliktdelsarv for livsarvingene. Pliktdelsarven er likevel aldri større enn 15 ganger folketrygdens grunnbeløp ved arvefallet til hvert av arvelaterens barn eller hvert barns linje.»

En naturlig språklig forståelse av ordlyden «formue» i al. § 50 første ledd første punktum, taler for at det siktes til avdødes netto formue, altså gjenstående verdier etter fradrag for gjeld som påhviler avdøde.⁹⁵ Dersom avdøde er gift er formuesbegrepet ensbetydende med

⁹⁰ Prop. 107. L (2017-2018) s. 93.

⁹¹ Prop. 107. L (2017-2018) s. 91.

⁹² Prop. 107. L (2017-2019) s. 94.

⁹³ Prop. 107. L (2017-2018) s. 95.

⁹⁴ Prop. 107. L (2017-2018) s. 94.

⁹⁵ Hambro (2020) s. 332.

halvparten av det ekteskapelige felleseie samt avdødes mulige særeie.⁹⁶ Det neste naturlige å ta stilling til er pliktdelens størrelse.

Det fremgår av al. § 50 første ledd første punkt at 2/3 av netto formue er pliktdel for avdødes livsarvinger. En naturlig forståelse av ordlyden taler for at «pliktdel» må forstås som en tvungen forpliktelse arvelater har til å gi deler av formuen en etterlater til sine livsarvinger. Forpliktelsen er absolutt. Pliktdelens størrelse er 2/3 av netto formue, og gjelder uavhengig av antall barn – det er den totale arven som skal fordeles mellom livsarvingene.⁹⁷

For ordens skyld nevnes det at pliktdelsvernet gjelder for hver av foreldrene, slik at livsarvinger er sikret arv fra både mor og far jf. ordlyden «arvelateren» i al. § 50 første ledd. Mor er arvelater når hun dør, far liksom.

Arveloven § 50 er en videreføring av al. (1972) § 29 første ledd første punktum, der hovedregelen og var at 2/3 av avdødes formue utgjorde pliktdelsarv for avdødes livsarvinger, se punkt 2.3.2. Al. § 50 første ledd første punktum står uforandret, og livsarvinger etter avdøde har rett på 2/3 av avdødes netto formue.

Et eksempel er dersom avdødes formue etter fradrag for gjeld utgjør 3 millioner. Avdøde har ønsket å testamentere bort så mye som mulig til Røde kors. Livsarvingers pliktdel utgjør 2 000 000 kr. Den frie delen utgjør 1 million, og kan testamenteres til Røde kors. Dersom avdøde har 2 barn får de 1 000 000 kr. hver. Har avdøde 4 barn får de 500 000 kr. hver.

Dersom boet i eksempelet nevnt ovenfor hadde vært større, ville al. § 50 første ledd annet punktum aktualisert seg.

Det fremgår av al. § 50 første ledd annet punktum at pliktdelsarven aldri er større enn 15 ganger folketrygdens grunnbeløp (heretter G) til hvert av arvelaterens barn eller hvert barns linje. Grunnbeløpet justeres 1. mai hvert år, og utgjør per 2020 101 351 kr.⁹⁸ Det betyr at pliktdelsarven etter 1. mai 2020 tilsvarer 1 520 265 kr. En naturlig forståelse av al. § 50 første

⁹⁶ Hambro (2020) s. 332.

⁹⁷ Lødrup og Asland (2019) s. 66.

⁹⁸ NAV. «Grunnbeløpet i folketrygden». 2019 <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kontakt-nav/utbetalinger/grunnbeløpet-i-folketrygden> Hentet 02.10.2020.

ledd første punktum tilsier at den øvre begrensningen kun gjelder i de tilfellene der bruk av 2/3-regelen medfører at hvert av barna får mer enn 15 G, altså mer enn 1 520 265 kr.

Dersom arvelaters livsarvinger får mer enn 15 G etter 2/3-regelen vil arven kunne begrenses. I det tilfelle der livsarvingene får mindre enn 15 G ved bruk av 2/3-regelen, gir ikke bestemmelsen rett på 15 G, den angir kun en øvre grense for pliktdel jf. ordlyden i § 50 første ledd annet punktum.

Testasjonsfriheten vil etter al. § 50 øke i takt med formuens størrelse, men reduseres i takt med antall barn.⁹⁹ Dersom arvelater har en formue på 20 millioner og 2 barn utgjør friarven¹⁰⁰ 17 millioner.¹⁰¹ Dersom arvelater har 5 barn, vil vedkommende fritt kunne råde over 12 500 000 kr.

4.3.1.1 Hvilken virkning har endringen av den øvre pliktdelen sett i lys av arvelov 1972 § 29?

I tidligere arvelov 1972 fulgte hovedregelen for pliktdelsarv av § 29. Hovedregelen var da at pliktdelsarvens øvrige grense var 1 000 000 kr. Dette beløpet har stått uendret siden lovendring i 1985.¹⁰² Det som tilsvarte 1 000 000kr i 1985, utgjør ca. 2 200 000 kr i 2013.¹⁰³ Et ønske fra utvalget og Stortinget var å gjøre pliktdelen dynamisk, slik at den i større grad var i samsvar med utviklingen i konsumprisindeksen.¹⁰⁴

Det at pliktdelen er gjort dynamisk og rent faktisk har økt i verdi, kan ikke nødvendigvis anses å være en styrkning av livsarvingers rett til arv. Utgangspunktet for arvelovsutvalget var at den øvre begrensningen for pliktdelsarv skulle være 40 G.¹⁰⁵ Bakgrunnen for forslaget var at den øvre pliktdelen slik den ble satt i 1972, og oppjustert i 1985 fra 500 000 kr. til 1 000 000 kr., ville resultert i 40 G.¹⁰⁶ 40 G ville på sin side gitt uttrykk for en nøytralitet i forhold til livsarvingers pliktdel i dødsbo med store verdier, sett i lys av prisindeksen.

Pliktdelsarven ble til sist vedtatt å utgjøre 15 G. Det gir uttrykk for at testasjonsfriheten gjennom lovgivning er styrket. 40 G ville utgjort ca. 4 000 000 kr, der hvor 15 G kun er ca.

⁹⁹ Lødrup og Asland (2019) s. 66.

¹⁰⁰ Den delen av arven arvelater fritt kan råde over.

¹⁰¹ Lødrup og Asland (2019) s. 66.

¹⁰² Hambro (2020) s. 333.

¹⁰³ NOU 2014: 1 s. 146.

¹⁰⁴ NOU 2014: 1 s. 146.

¹⁰⁵ NOU 2014: 1 s. 146.

¹⁰⁶ NOU 2014: 1 s. 146.

1 500 000 kr. For meg fremstår dette som en styrkning av arvelaters testasjonsfrihet i bo av mer betydelig verdi. Utvalgets tilnærming til spørsmålet fremstod derfor å være mer rettet mot å beskytte livsarvinger på bakgrunn av historisk økonomisk vekst – ta igjen det tapte ettersom pliktdelen ikke har vært justert på nesten 50 år. Pliktdelen er etter lovendringen blitt dynamisk for fremtiden, uten å ta hensyn til den historiske økonomiske utviklingen.

Det kan tenkes at lovgiver har tatt Den norske Dommerforenings konsekvensorienterte høringsuttalelser til følge under innføringen av 15 G i stede for 40 G eller 25 G som ble foreslått av henholdsvis arvelovsutvalget og departementet, se punkt 4.2.

En konsekvens av lovgivers tilnærming er, uavhengig av begrunnelse, en styrkning av testasjonsfriheten.

4.3.2 Arvelaters råderett over pliktdelsarv, al. § 50 annet ledd

Det følger av al. § 50 annet ledd første punktum at «arvelater bare kan rå over pliktdelsarv i testament hvis det er særskilt hjemmel for dette i lov eller livsarvingene samtykker til det».

En naturlig språklig forståelse av «bare kan rå over pliktdelsarv» taler for at begrensningen i arvelaters mulighet til å rå over pliktdelsarven er absolutt, og kan ikke fravikes, med mindre særskilt hjemmel foreligger eller livsarvingen(e) har samtykket til det.

Ordlyden «Særskilt hjemmel» viser til at uttrykkelig hjemmel må foreligge dersom arvelater skal kunne sette begrensninger på livsarvingers pliktdel etter al. § 50 annet ledd første punktum. Det fremgår av forarbeidene at særskilt hjemmel finnes i al. §§ 51 flg.¹⁰⁷ Arvelovens §§ 51-55, og al. § 56 blir nærmere behandlet under punkt 4.4, der det blir tatt stilling til hvilke muligheter arvelater har til å rå over livsarvingers pliktdel.

Dersom arvelater ikke har særskilt hjemmel kan livsarvinger samtykke til at deres pliktdel krenkes. En naturlig forståelse av bestemmelsens ordlyd «samtykke» taler for at livsarvingene uttrykkelig må godkjenne arvelaters disposisjoner i de tilfeller der særskilt hjemmel ikke foreligger. Det foreligger ingen begrensninger på hva en livsarving kan samtykke til. Livsarvingen står dermed fritt til å godkjenne en disposisjon som krenker dens pliktdelsrett.

¹⁰⁷ Prop. 107. L (2017-2018) s. 300.

Hvordan samtykke skal gis kan ikke direkte utledes av ordlyden. Det er imidlertid nærliggende å slå fast at samtykket må gis skriftlig, da særlig hensynet til notoritet og konsekvensbetraktninger taler for skriftlighet. Dersom et samtykke kan gis muntlig vil det kunne oppstå problemer med tanke på at samtykket ikke er etterprøvbart. Et grunnhensyn i arveretten er at lovgivningen skal være konfliktdempende.¹⁰⁸ Et muntlig samtykke vil lettere kunne manipuleres eller påstås gitt ovenfor en domstol. Belastningen på domstolen kan øke som følge av at det lettere kan oppstå tvister om samtykke, dersom skriftlig dokument ikke foreligger. Skriftlighet er arvelovens utgangspunkt i flere tilfeller, blant annet som en del av de absolutte formkrav til testament jf. al. §§ 40-46. Det konkluderes med at en samtykke skal gis skriftlig.

Konsekvensen av at livsarvingene samtykker til krenkelse av pliktdelen er at arvelater kan disponere i henhold til samtykket. Det betyr at dersom livsarvingene samtykker i at arvelater gir bort eiendommen til naboen for at han skal få større tomt, samtykker de til en forringelse av sin pliktdelsarv. Livsarvingene taper verdien av eiendommen arvelater gir bort, og vil ikke ha mulighet til å motsette seg disposisjonen om de senere skulle ombestemme seg.

Et samtykke kan gyldig innhentes både før og etter dødsfallet.¹⁰⁹ Livsarvingene står fritt til å godkjenne en testamentarisk disposisjon arvelater har foretatt seg, som krenker deres pliktdel, etter at arvelaters er død. Det samme gjelder når livsarvingen godkjenner testamentet mens arvelater lever.¹¹⁰

Dersom en livsarving er «mindreårig eller fratatt rettslig handleevne» kreves samtykke både fra vergen og fylkesmannen, jf. al. § 50 annet ledd annet punktum. Ordlyden «Mindreårig» må forstås som en henvisning til vergemålsloven § 8, der det fremgår at personer under 18 år er mindreårig.

En naturlig språklig forståelse av ordlyden «fratatt rettslig handleevne på det økonomisk område», er at livsarvingen selv ikke har mulighet til å ta stilling til eller bestemme over økonomiske spørsmål eller disposisjoner som omhandler arvingen. Ordlyden må ses som en

¹⁰⁸ Prop. 107. L (2017-2018) s. 93.

¹⁰⁹ Prop. 107. L (2017-2018) s. 300.

¹¹⁰ Hambro (2020) s. 336.

henvisning til vergemålsloven kapittel 4 om vergemål for voksne, da særlig vergemålsloven §§ 20 – 22.

Myndigheten til å gi samtykke tillegges en annen enn arvingen. Det kan tenkes at en mindreårig eller en som er fratatt rettslig handleevne i større grad vil kunne gi et samtykke uten hensyn til konsekvensene det medfører, eller la seg påvirke av arvelaters ønske om å disponere annerledes enn det pliktdelsvernet gir adgang til. Konsekvensene et samtykke medfører kan være et stort inngrep i livsarvingens rett til pliktdel, se tidligere drøftelse, og må følgelig være vel gjennomtenkt før det gis. På bakgrunn av samtykkets karakter er det nærliggende at ansvaret tillegges en annen part, som er innforstått med eventuelle konsekvenser samtykke medfører.

4.4 Unntak fra al. § 50

Som nevnt følger det av al. § 50 annet ledd at arvelater kan rå over pliktdelsarv dersom han har «særskilt hjemmel». Særskilt hjemmel kan fremgå både i og utenfor arvelovgivningen.¹¹¹

Eksempel på særskilt hjemmel utenfor arvelovgivningen er el. § 42 og § 43 om særeie og uskifte med særeie, eller § 44 om skjevdeling. Unntak fra al. § 50 som ligger utenfor arvelovgivningen vil imidlertid ikke blitt gitt nærmere redegjørelse for. Det som i det følgende vil bli tatt stilling til er arvelovens egne unntaksbestemmelser tilknyttet al. § 50.

4.4.1 Pliktdelsvernet er en verdirett jf. al. § 51

Det kvalitative elementet i arvelov (1972) § 29 annet ledd fravikes i den nye arveloven. Etter 1972-arveloven forelå et kvalitativt vern for pliktdel som ikke tillot krenkelse av arvingenes pliktdelsarv. Etter 2019-loven kan testator nå kan råde over bestemte eiendeler selv om det tidligere ville krenket en annens pliktdel jf. al. § 51.

Etter al. § 51 første ledd fremgår det at «[a]rvelateren kan bestemme ved testament at livsarvingen skal få pliktdelsarven utbetalt i kontanter». En naturlig språklig forståelse taler for at kontant utbetaling av pliktdel uttrykkelig må fremgå av testamentet. Det fremgår imidlertid av lovens forarbeider at det ikke er noen grunn til å oppstille et krav om at kontant oppgjør må fremgå uttrykkelig.¹¹² Spørsmålet blir hvorvidt testamentet skal forstås slik at

¹¹¹ Hambro (2020) s. 338.

¹¹² NOU 2014: 1 s. 146

livsarvingen skal få sin pliktdel i kontanter eller ikke.¹¹³ Arvelov § 51 første ledd gir anvisning til at pliktdelsvernet i realiteten er et verdikrav og ikke et krav om bestemte eiendeler.

Om pliktdelen skal utbetales i kontanter må bero på en tolkning av testamentet.¹¹⁴ Et tilfelle der hvor det er klart at vedkommende arving skal ha sin pliktdel i kontanter, er hvor arvelater testamenterer bort en gjenstand vedkommende ikke ville fått med mindre livsarvingen får oppgjør i kontanter.¹¹⁵

Det følger av al. § 51 annet ledd at arvelater i testament kan «gi en livsarving rett til å få utdelt arven som en bestemt eiendel, også om eiendelen er verdt mer enn arvingens del av arven forutsatt at livsarvingen betaler det overskytende til boet». En naturlig språklig forståelse taler for at det kvalitative elementet som tidligere beskyttet livsarvinger mot det som da utgjorde en krenkelse av deres pliktdel i al. (1972) § 29 (2), er fjernet i al. § 51 (2).

Arvelov § 51 første og annet ledd må ses i sammenheng. Etter al. § 51 første ledd kan arvelater bestemme at en livsarving skal få oppgjør i kontanter. Videre kan arvelater etter al. § 51 annet ledd bestemme at en livsarving eksempelvis skal arve boligen, selv om boligens verdi overstiger arvelodden til livsarvingen og krenker en annen livsarvings rett til pliktdel. Livsarvingen som får boligen må betale inn det overskytende beløp, slik at den annen livsarving kan få sin arv i kontanter.

Arvelov § 51 annet ledd må anses som en utvidelse av testasjonsretten. Pliktdelsarven er en verdirett, jf. al. § 51 første ledd. En livsarving kan derfor ikke kreve arven utlagt i eiendeler, men vil alltid ha rett til å få arven utbetalt i kontanter. Arvelater kan på sin side bestemme at bestemte eiendeler skal tilfalle en bestemt arving, jf. al. § 51 (2). Det gjelder selv om eiendelen måtte overstige verdien livsarvingen har rett til. Forutsetningen er at overskytende beløp betales inn til dødsboet, slik at andre livsarvinger får sin del kontant.

Den praktiske betydningen bestemmelsen har for en testamentsarving er at vedkommende kan betale ut andre arvinger og motta gjenstanden. Særlig aktuelt er det i de tilfeller hvor arvelater

¹¹³ NOU 2014: 1 s. 146.

¹¹⁴ NOU 2014: 1 s. 146.

¹¹⁵ NOU 2014: 1 s. 146.

testamenterer bort fast eiendom. Testamentsarvingen kan motta eiendommen mot å betale overskytende verdi inn til dødsboet.

Den praktiske betydningen bestemmelsen har ovenfor livsarvinger er at arvelater nå i testament kan bestemme at den ene av eksempelvis to arvinger skal overta arvelaters bolig, uten hensyn til dens verdi. Bestemmelsen åpner derfor opp for at arvelater på forhånd kan løse tvister som kan oppstå mellom livsarvinger, og dermed unngå ytterligere konflikt. Bestemmelsen derfor i tråd med formålet om konfliktdependende lovgivning.

Det nevnes at gjenlevende ektefelle eller samboer etter al. §§ 113 og 114 har en utstrakt rett til naturalutlegg, som også omfatter eiendeler som tilhører avdøde eller partene i fellesskap.¹¹⁶ I al. § 51 annet ledd annet punktum presiseres det at denne retten går foran eventuelle testamentariske bestemmelser arvelater har gjort. Det får betydning i det tilfelle der arvelater i testament har bestemt noe som er i strid med gjenlevende ektefelles eller samboers rett.¹¹⁷

4.4.2 Bestemmelse om særeie jf. al. § 52

Det følger av al. § 52 at «[a]rvelateren kan bestemme ved testament at en ordning som nevnt i ekteskapsloven §§ 42 og 43 skal gjelde for livsarvingens pliktdelsarv». En naturlig språklig forståelse av bestemmelsens ordlyd taler for at arvelateren i testament kan bestemme at virkningen av §§ 42 eller 43 skal gjelde for det arvingen arver.

Etter el. § 42 kan ektefeller ved ektepakt avtale at det de eier eller senere erverver skal være unntatt fra formuesdelingen ved en eventuell skilsmisse. Den praktiske betydningen av al. § 52 er at arvelater gjennom testament kan bestemme at en arving skal ha eksempelvis hytten som sitt særeie. Arvelater sikrer da at hytten ikke tilfaller ektefellen ved et eventuelt delingsoppgjør men at den går videre til livsarvingers barn og på den måten holdes i slekten.

Det nevnes for øvrig at en ektefelle etter el. § 59 kan skjevdele midler som han eller hun har arvet. Skjevdeling og særeie skiller seg særskilt på ett punkt. Ved skjevdeling er det tale om verdier, som kan tilhøre ektefellene i fellesskap, men som kan holdes utenfor delingen ved skilsmisse eller død. Med særeie menes en konkret gjenstand som en kan holde utenfor

¹¹⁶ Hambro (2020) s. 344.

¹¹⁷ Hambro (2020) s. 344.

delingen, da den etter ektepakt kun tilhører den ene ektefellen. Det er da tale om både gjenstand og verdien av den, fullt ut eller delvis.

Arvelater må og kunne velge en særvariant av el. §§ 42 tredje ledd og 43, der hvor ektefellene har særeie i livet, men felleseie ved død.¹¹⁸ Det fremgår av el. § 43 at ektefeller ved ektepakt kan avtale at den lengstlevende skal ha rett til å sitte i uskiftet bo med den avdødes særeie. Den praktiske betydningen av el. § 43 jf. al. § 52 er derfor at arvelateren kan bestemme at eksempelvis hytten skal være arvingens særeie, slik at hytten ikke ender opp som gjenstand for likedeling dersom arvingen skulle ende opp med å skille seg fra sin ektefelle.¹¹⁹ Dersom arvelater i testament har inntatt en bestemmelse om særeie vil arvingen være avskåret fra å endre på formuesordningen fastsatt av testator.¹²⁰

4.4.3 Båndleggelse av pliktdelsarv etter al. § 53

Al. § 53 regulerer muligheten testator har til å bestemme over livsarvingens råderett over pliktdelen. Mest sentral for den videre fremstilling er bestemmelsens første, annet og femte ledd, og vil i det følgende bli behandlet. Tredje og fjerde ledd vil ikke bli tatt stilling til da de omhandler arvingens konkrete råderett og kreditors dekningsmulighet (tredje ledd), og opphør eller omdannelse av begrenset råderett etter reglene i stiftelsesloven (fjerde ledd). Det anses hensiktsmessig å presisere innledningsvis at bestemmelsen gjelder båndleggelse av pliktdelsarv. Øvrig arv livsarvingen måtte motta kan arvelater fritt båndlegge. Arvelater trenger kun særskilt hjemmel for båndleggelse for den delen som utgjør pliktdelsarv.

Al. § 53 erstatter arvelov (1972) § 32, og omhandler det som vanligvis vil betegnes som båndleggelse av pliktdelsarv.¹²¹ Bestemmelsen er vesentlig endret, da særlig av hensyn til vilkårene for båndleggelse av arv. Først om forgjengeren til al. § 53.

Det sentrale vilkåret for båndleggelse etter arvelov (1972) § 32 er «særlige tilfelle». En naturlig språklig forståelse av ordlyden taler for at terskelen for båndleggelse er relativt høy og at vurderingen for om pliktdelen skal båndlegges tar utgangspunkt i arvingens personlige forutsetninger. Forståelsen støttes av teorien, der det fremgår at båndleggelse først og fremst er aktuelt i det tilfelle der arvingen er sinnslidende, psykisk utviklingshemmet, eller har noe

¹¹⁸ Hambro (2020) s. 346.

¹¹⁹ Lødrup og Asland (2019) s. 68.

¹²⁰ Lødrup og Asland (2019) s. 68.

¹²¹ Hambro (2020) s. 348.

form for rusproblem, som kan tale for at arvingen selv mangler forståelse av penger og verdi eller ikke vil være i stand til å forvalte en større formue.¹²² Bestemmelsen vil derimot ikke kunne brukes til å båndlegge en livsarving som har sin dømmekraft i behold, men ønsker å bruke arven på luksus og fornøyelser.¹²³

I den nye arveloven 2019 er bestemmelsen vesentlig endret. Etter al. § 53 første ledd kan arvelater fastsette begrensninger i livsarvingens råderett over pliktdelen «[n]år det må anses å være til det beste for livsarvingen» (..) «frem til livsarvingen fyller 25 år». Det fremgår av al. § 53 annet ledd at arven, dersom ikke annet fremgår av testament, skal forvaltes etter reglene i vergemålsloven kapittel 7, og at livsarvingen får full råderett over arven fra fylte 25 år, hvis det ikke er fastsatt tidligere tidspunkt.

En naturlig språklig forståelse av al. § 53 første og annet ledd taler for at en absolutt grense for båndleggelsen er ved fylte 25 år. Det er videre et vilkår at det må anses å være «til det beste for livsarvingen». En naturlig forståelse taler for at det ikke skal være høy terskel for båndleggelse i det livsarvingen er under 25 år. «[S]ærlige tilfeller» i arveloven (1972) § 32 er klart fraveket, det samme er den høye terskelen for bruk av båndleggelse.

Den praktiske betydningen av al. § 53 er derfor at arvelater, dersom han eller hun mener det vil være til det beste for barnet, uten hensyn til evner eller mulige diagnoser, kan båndlegge arven til vedkommende fyller 25, eventuelt et tidligere tidspunkt arvelater selv har bestemt.¹²⁴

Det fremgår av al. § 53 femte ledd at dersom bare en del av arven er pliktdelsarv, gjelder reglene i annet til fjerde ledd likevel for hele arven, hvis ikke noe annet følger av testament. I praksis vil antakelig arvelater i testament bestemme at «arven» skal båndlegges.¹²⁵

Båndleggelsen vil da gjelde hele arven, selv om bare en del av arven er pliktdelsarv.¹²⁶

Etter ordlyden i al. § 53 femte ledd kan imidlertid arvelater fastsette noe annet i testament jf. ordlyden «hvis ikke noe annet følger av testamentet». Det betyr at arvelater, uten begrensninger i 25-års regelen, kan bestemme at all arv som ikke er pliktdelsarv skal frigjøres på et senere tidspunkt enn fylte 25 år eller under andre betingelser.¹²⁷ Arvelater kan

¹²² Lødrup og Asland (2019) s. 132.

¹²³ Lødrup og Asland (2019) s. 132.

¹²⁴ Prop. 107 L (2017-2018) s. 99.

¹²⁵ Hambro (2020) s. 351.

¹²⁶ Hambro (2020) s. 351.

¹²⁷ Hambro (2020) s. 351.

eksempelvis fastsette i testamentet at arven skal frigjøres når livsarvingen fyller 30 år, eller har fullført en utdanning. Begrensninger som gjelder pliktdelsarven etter annet til fjerde ledd kan derfor fravikes i testament for den delen av arven som overstiger pliktdelen.

Et viktig hensyn bak reguleringen av båndleggelse er at det kunne fungere som et alternativ til umyndiggjøring etter vergemålslovgivningen, som vil være enda mer inngripende.¹²⁸

Arvelovutvalget vurderte vergemålslovgivningen som tilstrekkelig. Ordningen etter vergemålsloven er tilstrekkelig fleksibel noe som gjør en bestemmelse om båndleggelse innenfor arvelovgivning unødig. Reglene om umyndiggjøring etter vergemålsloven var etter arvelovutvalgets standpunkt nok til å ivareta hensynet til livsarvinger som virkelig har behov for beskyttelse mot seg selv.¹²⁹ Et av de mest grunnleggende hensyn bak reguleringen av båndleggelse stiller derfor ikke like sterkt i dag, som under tidligere lovgivning.

Arvelovutvalget uttrykker særlig tvil om hvorvidt det er behov for og ønskelig med en bestemmelse om båndleggelse, og foreslo det ikke videreført i ny arvelov.¹³⁰

Arvelov § 53 bygger på det grunnlag at arvelater instinktivt vet hva som er «til beste for arvingen» og på det grunnlag kan båndlegge pliktarven til fylte 25 år. Bestemmelsen uttrykker dermed at *foreldre vet best*, og selv om foreldre gjerne har særlig innsikt i barnas utvikling og modenhet, er det ikke alltid tilfelle. Båndleggelse av pliktdelsarv utgjør en absolutt skranke, og er ikke skjønnsmessig tilpasset etter modenhet. Det tar utgangspunkt arvelaters egne synspunkt på tidspunktet da testamentet opprettes eller endres, og er et stort inngrep i pliktdelsarven.

Barn kan være umoden og gjøre dårlige økonomiske valg tidlig i livet. Kanskje frister det å kjøpe den nyeste el-sparkesykkelen, som det egentlig ikke er bruk for, men som er kul og sterkt ønsket i øyeblikket. Kanskje har foreldre lagt merke til at pengene sitter litt løst i lommene. En del av livet er imidlertid å lære å forvalte penger og å bære et økonomisk ansvar. Kanskje kjøper arvingen el-sparesykkel, og opplever at det var et dårlig valg. Neste gang tar arvingen et annet valg.

Foreldre kan undervurdere barns evne til å ta gode økonomiske valg. Ikke alle er umodne og om det skulle være slik at barnet i en alder av 18 år er umodent, er det ikke sikkert den er det

¹²⁸ NOU 2014: 1 s. 149.

¹²⁹ NOU 2014: 1 s. 149.

¹³⁰ NOU 2014: 1 s. 148.

når den fyller 22, 23 eller 24 år. Maks grensen for båndleggelse er som nevnt 25 år, noe som må betraktes som svært voksent. Innen en er 25 år er det høyst sannsynlig at vedkommende har fullført en eller annen form for skolegang, og allerede etablert seg. Behovet for midler gjelder spesielt i ung alder, og under etableringsfasen. Det kan være at arvingen får egne barn og har behov for økonomisk tilskudd i form av arv. Kanskje reiser behovet seg når arvingen skal starte studier på universitet eller høyskole.

Foreldre har, som nevnt, gjerne god kjennskap til sine egne barns forutsetninger for å forvalte arven på en hensiktsmessig måte. Det fremstår imidlertid betenkelig at båndleggelsen kan være så lenge som inntil arvingen fyller 25 år. Den kan være svært uheldig i det tilfelle der arvingen er i stand til å ta vare på seg selv, ettersom det innebærer vesentlige begrensninger i livsarvingens rådighet over arven.¹³¹ Etter mitt skjønn er det verken hensiktsmessig eller nødvendig at arvelater skal kunne gi så inngripende rådighetsbegrensninger kun basert egne oppfatninger, da særlig sett i lys av lav rettslig terskel for båndleggelse.

4.4.4 Videre arvegang for pliktdelsarv etter al. § 54

Al. § 54 regulerer testators rett til å bestemme den videre arvegangen for pliktdelsarv i visse tilfeller. Det følger av al. § 54 første ledd at arvelateren i testament kan bestemme hvordan livsarvingens mottatte pliktdelsarv skal fordeles dersom livsarvingen dør før fylte 18 år.

Bestemmelsen aktualiserer seg særlig i de tilfellene der livsarvingen har en sykdom som gir grunn til å forvente eller frykte at arvingen kan miste livet før fylte 18 år.¹³² Det kan være tale om et barn som lider av uhelbredelig kreftsykdom, der foreldrene ønsker at pliktdelsarven skal gå til kreftforeningen.¹³³ Det kan foreligge omstendigheter som gjør at foreldrene ikke ønsker at den andre forelder skal arve dersom noe skjer med barnet. Dersom foreldrene er skilt vil det neppe være særlig ønskelig at deler av arven etter deg skal gå til din ekskone eller eksmann. Det kan da være aktuelt å innta en sekundærbestemmelse i testamentet om at arven skal tilbakeføres til egen side av familien for å unngå at tidligere ektefelle arver han eller henne ved barnets død.¹³⁴

¹³¹ NOU 2014: 1 s. 149.

¹³² Hambro (2020) s. 352.

¹³³ Hambro (2020) s. 352.

¹³⁴ Hambro (2020) s. 352.

Det følger av al. § 54 første ledd annet punktum at en bestemmelse i testament som setter begrensninger i henhold til al. § 54 første ledd første punktum, mister sin virkning i det livsarvingen fyller 18 år, oppretter testament før fylte 18 år eller får egne barn. Som utgangspunkt må testator være fylt 18 år for å kunne opprette testament jf. al. § 41 første ledd. Testament opprettet av noen under 18 år er bare gyldig i det det er stadfestet av Kongen.

Arvelateren kan bestemme i testament hvordan en livsarvings mottatte pliktdelsarv skal fordeles ved livsarvingens død «hvis livsarvingen antas å mangle testasjonsevne, og at dette ikke ventes å være forbigående», jf. al. § 54 annet ledd første punktum.

Vurderingen av testasjonsevne hos mottaker etter al. § 54 annet ledd, er hjemlet i al. § 41. Det fremgår av al. § 41 første ledd at den som har fylt 18 år kan opprette testament. Det samme kan noen under 18 år forutsatt stadfestelse av Kongen for gyldighet.

Etter al. § 41 annet ledd er en testamentarisk disposisjon ugyldig hvis «testator på grunn av sinnslidelse, demens, rus eller annen psykisk funksjonsnedsettelse på testasjonstidspunktet ikke hadde evne til å forstå eller vurdere disposisjonen».

Det avgjørende etter al. § 54 (2) må være *tilstanden* hos livsarvingen når arvelater oppretter testamentet. Det kan tenkes at en psykisk funksjonsnedsettelse, som Downs syndrom, vil være av en slik karakter at vedkommende mangler testasjonsevne og at det ikke er forbigående.

Unntakene som opplistet i al. § 54 annet ledd annet og tredje punktum tar sikte på å behandle en endring i livsarvingens tilstand etter testamentet er opprettet. Unntaket er tilknyttet faktiske omstendigheter i livsarvingens liv, som barn eller romantiske forhold med arverett. Dersom arvelater etterlater seg ektefelle, samboer med arverett eller livsarvinger gjelder ikke al. § 54 (2) første punktum, jf. al. § 54 annet ledd annet punktum.

Arvelov § 54 annet ledd tredje punktum stipulerer at al. § 54 (2) første punktum heller ikke gjelder hvis livsarvingen selv har opprettet gyldig testament, eller hvis livsarvingen ved sin død ikke lenger manglet testasjonsevne. Unntaket må ses i sammenheng med al. § 41 sin vurdering av gyldig testamentsopprettelse og testasjonsevne.

4.4.5 Arvelaters adgang til å gjøre livsarving arveløs etter al. § 55

Al. § 55 regulerer hvordan en livsarving kan bli gjort arveløs, med andre ord en total utelukkelse av arverett.¹³⁵ Bestemmelsen må ses i lys av al. § 72, som gjelder fradømmelse av arverett.¹³⁶ Den sentrale forskjellen mellom bestemmelsene er at al. § 55 omhandler arvelaters mulighet for å gjennom testament gjøre en livsarving arveløs. Al. § 72 handler om fradømmelse av retten til arv og uskifte. Etter al. § 72 må en gjennom en rettsak for domstolene, mens etter al. § 55 er opprettelse av testament nok så lenge vilkårene i bestemmelsen er oppfylt. Det sentrale hensynet bak bestemmelsen er at forbrytelser livsarvingen har gjort mot arvelateren eller arvelaterens nærmeste skal kunne gi grunnlag for arveløsgjøring.¹³⁷

Det følger av al. § 55 første ledd første punktum at «[a]rvelateren kan bestemme ved testament at en livsarving ikke skal ta pliktdelsarv hvis livsarvingen har gjort seg skyldig til straff for et lovbrudd med en strafferamme på fengsel i ett år eller mer mot arvelateren, arvelaterens ektefelle eller samboer, arvelaterens slektninger i rett opp- og nedstigende linje eller arvelaterens søsken eller livsarvinger etter dem.»

Det første vilkåret er at en bestemmelse om at en livsarving gjøres arveløs må gjøres i testaments form og være stadfestet av kongen. Statens sivilrettsforvaltning er tillagt myndighet til stadfestelse av testament som helt eller delvis gir tap av arverett på grunn av forbrytelser mot arvelater eller nær slekt.¹³⁸ For det andre må livsarvingen ha gjort seg skyldig i straff, og dermed ilagt strafferettslig sanksjon etter straffeloven §§ 29 og 30.¹³⁹ Det straffbare forholdet må være gjort mot arvelateren eller en person opplistet i bestemmelsen, og straffen må ha en strafferamme på fengsel i 1 år eller mer.

Det følger av al. § 55 annet ledd at dersom en «livsarving blir gjort arveløs etter reglene i første ledd, skal arven gå som om livsarvingen var død før arven falt». Al. § 55 annet ledd gir uttrykk for representasjonsprinsippet i forhold til at arven faller som normalt uten at den

¹³⁵ Hambro (2020) s. 353.

¹³⁶ Hambro (2020) s. 355.

¹³⁷ NOU 2014: 1 s. 149.

¹³⁸ Statens Sivilrettsforvaltning. «Hvilke testamenter krever stadfestelse for å være gyldig» 2013 <https://www.sivilrett.no/hvilke-testamenter-krrever-stadfestelse-for-aa-vaere-gyldig.304947.no.html> Hentet 19.11.2020

¹³⁹ Hambro (2020) s. 354.

skyldige livsarvingen vil være mottaker av arven. Tap av arverett er personlig. Dersom livsarvingen har barn vil arven gå videre til arvelaters barnebarn. Arvelater har derfor ikke mulighet til å gjøre hele linjen arveløs, bare den person som har gjort seg skyldig i straff mot arvelateren.

4.5 Særlig om barn med forsørgelsesbehov, jf. al. § 56

Al. § 56 omhandler barn som fortsatt ble forsørget da arvelateren døde. Bestemmelsen var oppe til vurdering av arvelovsutvalget i 2014, og foreslått ikke videreført. Begrunnelsen for arvelovutvalgets standpunkt var at forlodsretten for barn som enda ble forsørget ikke lenger var nødvendig. Det ble særlig vektlagt at det i dag finnes trygdeordninger og forsikringer som vil komme inn og dekke livsarvingens behov.¹⁴⁰ Ut over det ville reglene om avkortning for livsarvinger som har mottatt mer ytelser enn eksempelvis yngre søsken inntre.¹⁴¹

Til tross for arvelovutvalgets standpunkt ble bestemmelsen videreført. Den er imidlertid vesentlig endret, og bygger på en sammenslåing av tidligere arvelov (1972) §§ 36 og 37.¹⁴²

Etter al. § 56 første ledd har «[b]arn av arvelater som arvelateren fortsatt forsørget da han eller hun døde, rett til en sum av boet til å sikre livsopphold og utdanning mv. dersom dette er rimelig etter forholdene». Bestemmelsen svarer til tidligere arvelov (1972) § 36 første ledd. Annet ledd ble ikke videreført.

En naturlig språklig forståelse av al. § 56 første ledd taler for at det med «[b]arn som arvelater fortsatt forsørget» menes arvelaters livsarvinger som på det tidspunktet da arvelater døde, som har et forsørgelsesbehov.¹⁴³

Videre fremgår det av al. § 56 første ledd at barnet har rett til økonomisk støtte til å «sikre livsopphold og utdanning mv.». Bestemmelsen kan ikke ses i snever forstand eller innskrenkes ut fra ordlyden. Etter ordlyden «mv.» må al. § 56 (1) åpne for en skjønnsbestemt vurdering av hva som vil være rimelig å regne som «livsopphold og utdanning». Det er naturlig å trekke parallell til bl. § 68 annet ledd der det fremgår at et barn som er i «vanlig skulegang» krav på økonomisk støtte fra foreldrene. Naturlig språklig forståelse av «vanlig

¹⁴⁰ NOU 2014: 1 s. 146–147.

¹⁴¹ NOU 2014: 1 s. 147.

¹⁴² Prop. 107 L (2017-2018) s. 303.

¹⁴³ Hambro (2020) s. 356.

skulegang» vil være grunnskole og videregående skole. Dette støttes av opplæringsloven §§ 2-1 om grunnskole og 3-1 om videregående opplæring.

Det fremgår av forarbeidene til al. § 56 at barn i de fleste tilfeller vil være sikret «livsopphold» gjennom offentlige trygdeordninger eller forsikringsutbetaling, men at det kan tenkes at foreldre i større grad bidrar til barnas livsopphold enn det det offentlige vil gjøre.¹⁴⁴ En regulering som åpner opp for ytterligere utbetalinger til «livsopphold» er i tråd med likebehandlingsprinsippet.¹⁴⁵ Et eksempel er hvis arvelater etterlater 3 barn. To av barna har etablert seg, det tredje barnet er enda i grunnskolealder. I det tilfelle vil det være i samsvar med likebehandlingsprinsippet om det yngste barnet får ekstra arv på grunn av forsørgelsesbehov og lav alder. I realiteten vil den yngste oppnå samme grad av økonomisk forsørgelse som de eldste barna fikk.¹⁴⁶

Det fremgår av forarbeidene at barn i det fleste tilfeller vil ha rett til gratis skolegang. Det kan imidlertid tenkes at foreldre betaler mer for supplerende utdanning, som førerkort for bil, studier i utlandet eller folkehøyskole.¹⁴⁷ I den grad dette er naturlig for foreldre å dekke slike utgifter, vil det være aktuelt å få økonomisk støtte av dødsboet til dekning. Dette gjelder særlig i de tilfeller der likebehandlingsprinsippet taler for en slik økonomisk støtte. I henhold til eksempelet nevnt i forrige avsnitt vil en god løsning være om yngstemann også får økonomisk støtte til dekning av førerkort, dersom de 2 eldste søsken fikk dekket sitt førerkort.

Forutsetningen for økonomisk støtte er at det er «rimelig etter forholdene» jf. al. § 56 første ledd. En naturlig språklig forståelse taler for at dette vil være en bred skjønsmessig vurdering som tar utgangspunkt i forhold på tidspunkt da arvelater døde, hvor mye midler som er å finne i dødsboet, samt likebehandlingshensyn i det tilfelle der avdøde etterlater seg flere barn. Forståelsen støttes av forarbeidene der det fremgår at ved vurderingen av hvorvidt noe er «rimelig» skal det tas hensyn til barnets alder, behov og egen formue, om forsørgelse på samme nivå er sikret på annen måte, og hva de andre barna har fått av økonomisk støtte til livsopphold og utdanning.¹⁴⁸ Bidrag fra private eller offentlige ordninger skal tas i betraktning.¹⁴⁹ Bildet må likevel nyanseres noe. For det første kan naturligvis ikke et

¹⁴⁴ Prop. 107 L (2017-2018) s. 303.

¹⁴⁵ Prop. 107 L (2017-2018) s. 303.

¹⁴⁶ Prop. 107 L (2017-2018) s. 303.

¹⁴⁷ Prop. 107 L (2017-2018) s. 303.

¹⁴⁸ Prop. 107 L (2017-2018) s. 303.

¹⁴⁹ Prop. 107 L (2017-2018) s. 303.

forloddskrav settes så høyt at det overstiger midlene i boet.¹⁵⁰ For det andre vil det ikke alltid være «rimelig» at yngstemann skal nyte samme privilegium som de eldste. Når det kommer til den konkrete vurderingen av størrelsen på det økonomiske tilskuddet, må foreldrenes økonomi tas i betraktning. I det tilfelle der foreldrene har betalt utdannelsen til eldre søsken, men siden den tid mistet sin velstand, vil det være naturlig at forloddskravet reduseres noe.¹⁵¹ Motsatt vil det og være naturlig at forloddskravet øker og omfatter «utdanning» eldre søsken ikke har fått, som følge av at foreldrenes økonomi har bedret seg. Alle momenter må tas i betraktningen ved utmålingen. Vurderingen av de ulike momentene og vekten de vil ha, vil være avgjørende for forloddskravets størrelse.¹⁵²

Det følger av al. § 56 annet ledd at «[r]etten etter første ledd kan ikke begrenses ved testament. Bestemmelsene i §§ 52 til 55 gjelder likevel tilsvarende. Retten skal oppfylles i boet før annen arv. Retten kan bare oppfylles i pliktdelsarven så langt midlene i boet ellers ikke strekker til.». Det betyr at retten til ytterligere støtte som følge av forsørgelsesbehov kun kan oppfylles i en annen pliktdelsarv om ikke midlene ellers strekker til. Livsarvingene skal så vidt mulig ha sin pliktdel selv om det medfører at forloddretten i uforholdsmessig grad går ut over de øvrige arvinger, da særlig testamentsarvinger.¹⁵³ Dersom boet består av beskjedene midler utelukker ikke loven at beløpet settes så høyt at det oppsluker hele nettoen.¹⁵⁴

Al. § 56 viderefører med det tidligere arvelov (1972) § 37.¹⁵⁵ Retten et barn har til økonomisk støtte på bakgrunn av forsørgelsesbehov skal oppfylles i boet før all annen arv. Det inkluderer testamentarv, ektefelles minste arv etter al. § 8, og annen pliktdelsarv.¹⁵⁶ Rekkefølgen i arveoppgjøret dersom forloddskrav etter al. § 56 foreligger blir da: Krav 1. Forlodd etter § 56. Krav 2. ektefellens minste arv etter al. § 8. Krav 3. pliktdelsarv etter al. § 50. Krav 4. øvrig testamentarv.

¹⁵⁰ Hambro (2020) s. 357.

¹⁵¹ Hambro (2020) s. 356.

¹⁵² Hambro (2020) s. 356.

¹⁵³ Hambro (2020) s. 357.

¹⁵⁴ Hambro (2020) s. 357.

¹⁵⁵ Prop. 107 L (2017-2018) s. 303.

¹⁵⁶ Prop. 107 L (2017-2018) s. 303.

5 Pliktdelsreglenes funksjon og stilling i et moderne Norge

5.1 Er det behov for pliktdelsregler?

En innskrenkning i livsarvingers pliktdel medfører en utvidelse av arvelaters testasjonsfrihet. Motsatt vil en utvidelse av pliktdelen medføre innskrenkning i testasjonsfriheten.

Personlig autonomi er noe vi i dag verdsetter høyt. Et generelt trekk i samfunnet er at vi befinner oss i en fase der selvrealisering og selvbestemmelse er viktig for folk flest. En del av denne selvbestemmelsen vil mange tenke at omfatter ens egne verdier, også i døden. Vi har gjennom EMK protokoll 1 artikkel 1 et vern av privat eiendomsrett. Selv om den allmenne oppfatningen er at bestemmelsen ikke står i veien for innskrenkning i testasjonsfriheten, gir den uttrykk for fri råderett over egne midler. Den frie råderetten fungerer som et argument mot at begrensninger i testasjonsfriheten bør foreligge, se punkt 4.1.1.

Et flertall av foreldre i dag ønsker å la egne verdier gå i arv til sine barn jf. punkt 4.1.2 i avhandlingen. Dersom dette er rådende oppfatning vil det ikke foreligge behov for regulering av pliktdel, noe det likevel gjør. Et mindretall av foreldre vil ønske at deres verdier tilfaller noen andre enn deres barn, og det kan det være mange grunner til.

I de tilfellene der en tåpelig konflikt oppstår, og arvelater impulsivt og lite gjennomtenkt reagerer med å gjøre barna arveløse, er pliktdelsreglene høyst nødvendig. Formkravene til opprettelse av testament kan til dels forhindre impulsive endringer, da det blant annet stilles krav til skriftlighet og vitner. Mitt syn er imidlertid at beskyttelsen formkravene gir ikke er stor nok, da det vil være mulig å opprette et testament som oppfyller vilkårene for gyldighet på kort tid. Konsekvensene av en testamentarisk disposisjon vil være stor dersom full testasjonsfrihet foreligger, og en velger å gjøre barna arveløs på bakgrunn av en uheldig konflikt. Disposisjonen er ikke reversibel i det testator har gått bort.

Det kan og foreligge tilfeller der det å gjøre barna arveløs allment ville blitt ansett riktig og berettiget. Et slikt tilfelle kan være der barna oppfører seg ufyselig ovenfor sine foreldre og behandler dem dårlig.

Et eksempel fra rettspraksis på dårlig behandling av arvelater er Rt. 1978 s. 1083. En eldre enke på 81 år solgte en fast eiendom til sine to yngste barn ved gavesalg. Til dels var motivet et ønske om å forfordle barna. Enken ønsket ikke at eiendommen skulle gå til de to eldste

barna. Grunnen var at de to eldste barna i 3 rettssaker, noen over flere instanser, hadde forsøkt å umyndiggjøre foreldrene. Saken befant seg i grenseland mellom livs- og dødsdisposisjoner, men Høyesterett konkluderte med at det var å regne som livsdisposisjon. Som en konsekvens av Høyesteretts avgjørelse inntrådte ikke pliktdelsreglene, og enken fikk forfordelt barna.

Dersom forannevnte sak hadde endt med at disposisjonen utgjorde en dødsdisposisjon ville konsekvensen vært at disposisjonen måtte gjøres i testaments form jf. arvelov (1972) § 29. I tillegg måtte enken tatt hensyn til pliktdelsreglene som nok ville forhindre disposisjonen fra å kunne foretas, jf. det kvalitative vernet i arvelov (1972) § 29. Det kvalitative vernet er riktignok fjernet i ny arvelov. De to eldste barna ville imidlertid hatt rett til kontant utbetaling av deres pliktdel.

Hvis enken hadde hatt full testasjonsfrihet kunne hun gjort de 2 barna, som oppførte seg urimelig, arveløs. Med pliktdelsregler som begrenser denne friheten er ikke det mulig å foreta en slik disposisjon. Resultatet av begrensningen i testasjonsfrihet fremstår derfor urettferdig ovenfor enken i forannevnte eksempel.

Det kan og argumenteres for at pliktdelsreglene er avleggs og unødvendig i dagens samfunn. Vi har beveget oss fra et jordbrukssamfunn der det var viktig å sikre slektens livsgrunnlag, til et samfunn der barn som utgangspunkt ikke er avhengig av at foreldrene sikrer grunnlag for videre liv. Både med og uten utdanning vil en i de fleste tilfeller kunne få en jobb som forsørger en selv.

Til tross for at det foreligger gode og sterke argumenter som taler for at man burde kunne råde fritt over sin formue, også i døden, bør det etter mitt skjønn likevel ikke være full testasjonsfrihet. Jeg vil herunder ta med et sitat fra arvelovutvalget. Sitatet tar utgangspunkt i argumentet om at de fleste foreldre ikke ville gjort sine barn arveløs, og uttrykker:

«[S]tatistisk sett er nok denne antakelsen riktig, men pliktdelsreglene er ikke nødvendige for å beskytte det heldige flertall som arver sine foreldre uansett. Pliktdelsreglene har sin berettigelse for å beskytte de livsarvinger som direkte eller indirekte gjøres arveløse gjennom foreldrenes testament. Pliktdelsreglene beskytter mot det en arvelater kan foreta seg, uavhengig av om det er særlig sannsynlig at han eller hun ville gjort det.»¹⁵⁷

¹⁵⁷ NOU 2014: 1 s. 143.

Pliktbudsreglene har etter mitt syn ikke til formål å unødige innskrenke arvelaters mulighet til å råde over sin formue. Pliktbudsreglenes formål er å beskytte livsarvinger som på et urimelig grunnlag kunne blitt gjort arveløse dersom full testasjonsfrihet forelå. Et slikt grunnlag kan være diskriminering, skjult i full testasjonsfrihet. Det kan være tale om livsarvinger som forskjellsbehandles på bakgrunn av kjønn, seksuell legning, funksjonshemming, osv.¹⁵⁸

Det kan videre være at arvelater ønsker å tilgodese en ny ektefelle (og eventuelle barn) på bekostning av særkullsbarn. I en artikkel publisert av Dagsavisen blir problemstillingen tatt opp. Artikkelen tar utgangspunkt i arvelovutvalgets forslag til ny arvelov, NOU 2014: 1.¹⁵⁹ Den ble publisert før proposisjonen og før endelig arvelov ble vedtatt. Artikkelen er likevel relevant å ta med i det den belyser utfordringer som kan oppstå der det åpnes for full testasjonsfrihet. Advokat Birgitte Schjøtt Christensen intervjues om mulige konsekvenser rundt fri rådighet over formue etter død. Det vises til 2 typetilfeller.

Det første typetilfelle er der en ektefelle favoriserer sin nye kone på bekostning av barna. Den nye konen er gjerne ubemidlet og fra Asia eller Øst-Europa. «Hun kommer med ingenting, er gift en kort stund og stikker av med store deler av familieformuen».¹⁶⁰

Problemstillingen tas og opp av mindretallet i forarbeidene der det fremgår at «[d]et er også ganske vanlig at eldre menn under eksotiske forhold, forelsker seg i unge kvinner, ofte på alder med egne barn, og relativt spontant inngår ekteskap for å beholde den store kjærligheten og det som følger med».¹⁶¹

Det andre typetilfelle er en situasjon som rammer særkullsbarn. Mannen etablerer seg på nytt og får et barnekull nr. 2 eller 3 og vil favorisere kone og nye barn på bekostning av særkullsbarna. Advokat Schjøtt Christensen uttaler til avisen at «[B]arn reagerer ofte negativt når far kommer trekkende med en ny kone på barnas alder.»

Situasjoner som nevnt ovenfor skaper gjerne konflikter innad i familien. Far blir eksempelvis sur fordi barna reagerer negativt på ny ung kone. Barn blir sur fordi far har fått seg en kone på

¹⁵⁸ Prop. 107 L (2017-2018) s. 94.

¹⁵⁹ Dagsavisen. «Arvelov for lykkejegere» 2014 <https://www.dagsavisen.no/nyheter/innenriks/arvelov-for-lykkejegere-1.281506> Hentet 30.10.2020.

¹⁶⁰ Dagsavisen (2014).

¹⁶¹ Prop. 107. L (2017-2018) s. 46.

samme alder som hans barn. I det tilfelle kan det være fristende å gjøre barna arveløs som hevn og lignende. Etter min mening er det ikke en god løsning med full testasjonsfrihet i de tilfeller. En ytterligere tilgodeseelse av ny ektefelle kan være spikeren i kisten for forholdet mellom far og barn.

En annen konsekvens er forverring av forholdet mellom særkullsbarn og felles barn far har med ny ektefelle. Barna til far og hans nye kone trenger ikke å aktivt ha gjort noe galt eller umoralsk. Det kan være tilstrekkelig at en forskjellsbehandling foreligger for å kunne ødelegge relasjonen mellom halvsøskenene permanent.

Pliktbudsreglene vil kunne ha normerende effekt på det mindretallet som på bakgrunn av egen rettsfølelse eller et annet verdsett, vil kunne avvike fra normen om eksempelvis lik arverett mellom kvinner og menn. I punkt 2.2 nevnes det at etter at barn født i og utenfor ekteskap fikk lik rett til arv, ble folks holdninger endret. En heldig konsekvens av lovgivningen var at relasjoner mellom barn utenfor ekteskap og foreldre ble dannet. Ved å innføre lik arverett ble særlig far tvunget til å forholde seg til det som da ble kalt uekte født barn. Arveretten ble normerende.

Norge er ikke lenger et homogent samfunn, slik det en gang var. Norge har blitt flerkulturelt. Det betyr at flere mennesker, men fortsatt et mindretall, vil kunne ha en annen rettsfølelse enn det den gjennomsnittlige etniske nordmann. Det kan by på utfordringer. Eksempelvis har ikke kvinner i alle verdens land arverett.¹⁶² Det kan tenkes at en person med en annen rettsfølelse, som kom fra et land der det var vanlig at kvinner ikke hadde arverett, ville videreført denne rettstradisjon i Norge. I så tilfelle ville det brutt med den norske rettsfølelsen, der det per nå er godt etablert lik arverett mellom kvinnelige og mannlige arvinger. Pliktbudsreglene er derfor en beskyttelse mot å bli gjort arveløs i et land som Norge. Et land der likestilling står høyt.

Avslutningsvis må de negative aspektene med pliktbudsreglene anerkjennes. Eksempelvis at det vil kunne oppstå situasjoner der forskjellsbehandling vil anses rettferdig og berettiget, jf. redegjørelsen over om Rt. 1978 s. 1083. Jeg vurderer likevel pliktbudsreglene som en

¹⁶² Amnesty. «Kvinner i alle land» 2002. <https://amnesty.no/kvinner-i-alle-land> Hentet 20.11.2020.

nødvendig og positiv lovregulering, i et moderne Norge. Pliktdelsreglene har etter mitt syn et godt formål og en god gjennomslagskraft.

Når det er sagt, bør heller ikke pliktdelsreglene gripe for mye inn i arvelaters testasjonsfrihet. Spørsmålet blir videre hvor langt en slik pliktdelsrett burde gå.

5.2 Hvor stor bør livsarvingers pliktdel være?

Et vanskelig og komplisert spørsmål er hvor stor livsarvingers pliktdelsarv bør være. Av hensyn til den videre fremstilling anses det hensiktsmessig å behandle spørsmål om hovedregel og spørsmål om øvre pliktdelsgrense hver for seg. I det følgende vil hovedregelen i al. § 50 første ledd første punktum behandles, før al. § 50 første ledd annet punktum om pliktdelens øvre grense behandles.

Hovedregelen om pliktdel på 2/3 jf. al. § 50 første ledd første punktum er, som nevnt i punkt 4.3.1, en videreføring av al. (1972) § 29. Det ble foreslått en innskrenkning i pliktdelen gjennom en ny hovedregel på ½ som ble beregnet på bakgrunn av arvingens arvelodd og ikke dødsboet.¹⁶³ En konsekvens av reguleringen ville vært en utvidelse av testasjonsfriheten. Utvidelsen ville vært særskilt gunstig for arvelatere som etterlater seg bo av mindre størrelse, da det ville gitt flere mennesker mulighet til å rå over formuen gjennom testament.

Min oppfatning er imidlertid at det er viktigere å beskytte livsarvingers pliktdel i de tilfeller der avdøde etterlater beskjedne midler. Hovedregelen om 2/3 har gode grunner bak seg, selv om det innskrenker og potensielt fjerner arvelaters mulighet til å testamentere. Dersom adgangen til å testamentere utvides vil flere konflikter kunne oppstå, se punkt 4.2.2. Flere saker vil bringes inn for retten, noe som vil øke presset på domstolene. En pliktdel på 2/3 vil antakelig være mer konfliktforebyggende enn en halvpart, noe som og vil kunne spare familierelasjoner for uheldige og dels unødige konflikter.

I de tilfeller der arvelaters formue overstiger et visst beløp kan pliktdelsarven begrenses til 15 G jf. al. § 50 første ledd annet punktum. Under utarbeidelsen av ny arvelov var det relativt stor uenighet om hvor stor den øvre pliktdelen skulle være, se punkt 4.2. Det ble blant annet foreslått 40 G, 25 G og til sist 15 G. I punkt 4.3.1.1 ble det drøftet hvorvidt 15 G i realiteten

¹⁶³ NOU 2014: 1 s. 145–146. Se punkt 4.2.1 i avhandlingen

var en utvidelse eller innskrenkning av testasjonsfriheten. Konklusjonen ble at 15 G representerte en utvidelse av testasjonsfriheten, og innskrenkning av pliktdelsarven.

Den norske dommerforeningen mente at et maksimalbeløp på 15 G, eventuelt 20 G ville medføre vesentlig mindre problemer i forhold til det folk har innrettet seg etter under opprettelsen av testament siden 1985, se punkt 4.2.2. Den norske advokatforening stilte seg imidlertid positiv til en betydelig økning av pliktdelen, se punkt 4.2.2.

Mitt syn er at den øvre grensen for pliktdel burde vært større enn 15 G. Det vil komme en overgangsperiode der det kan oppstå problemer, som bemerket av dommerforeningen. En høy øvre pliktdel vil kunne medføre utfordringer for de som allerede har opprettet testament eller startet generasjonsskifte på bakgrunn av 1 000 000 kr, som fulgte av al. (1972) § 29. For generasjonsskifter i næringslivet vil imidlertid pliktdelen sjeldent være så stor at den får noe betydning.¹⁶⁴

På lang sikt er imidlertid min oppfatning at en betydelig økning av øvre pliktdel vil være den beste løsning. Enkeltpersoners formue har vokst markant de siste 30 år, og vil antakelig fortsette å øke.

Dersom stor testasjonsfrihet foreligger vil arvelater kunne møte press fra barn eller andre som ønsker å bli tilgodesett. Det samme presset vil arvelater kunne bruke ovenfor egne barn. En høyere øvre grense for pliktdel vil kunne bidra til å minske eventuell forskjellsbehandling og sikre likhet mellom livsarvinger i bo av mer betydelig verdi. De samme argumentene som nevnt under punkt 4.1 gjør seg gjeldende også for større formuer. Dette bør etter min mening veie tungt under vurderingen av størrelsen på pliktdelsretten.

Reglene om øvre pliktdel inntreer ikke før arvelater har en betydelig formue, og en kan stille spørsmål med hvorvidt det er riktig eller rettferdig at de med stor formue i stor grad kan råde fritt mens de med lav skal underkastes 2/3-regelen. Det kan tenkes at en mer rettferdig løsning ville vært om øvre pliktdel var større, slik at det ikke ble så store ulikheter i testasjonskompetanse mellom de som etterlater store verdier og de som etterlater små. En økning vil og kunne bidra til å i større grad sikre livsarvinger en mer forholdsmessig del av arven sett i lys av 2/3-regelen, som er utgangspunkt for beregning av pliktdelsarv.

¹⁶⁴ NOU 2014: 1 s. 148.

Øvre pliktdelsarv har ikke vært regulert siden 1985, og når det ble endret i ny arvelov, resulterte det i en nesten ubetydelig økning. Det er på tide at øvre grense settes opp i henhold til prisstigning. Om det skulle medføre for store utfordringer, kan det imidlertid begrenses noe. Det laveste som etter min mening bør være øvre grense er 25 G. Det er en mellomløsning som ivaretar momentet om prisstigning siden 1985 og de overgangsutfordringene knyttet til allerede skrevne testamenter.

6 Overgangsregel, al. § 180

Avslutningsvis vil jeg knytte noen bemerkninger til overgangsbestemmelsen al. § 180, i den utstrekning det er relevant for pliktdelsreglene. I det følgende vil første, tredje og fjerde ledd i al. § 180 bli redegjort for. Annet, femte, sjette, syvende og åttende ledd i al. § 180 er ikke relevante, og vil ikke bli tatt stilling til.

Det følger av al. § 180 første ledd at «[l]oven gjelder dødsfall som finner sted etter lovens ikrafttredelse». Arvelovens ikrafttredelse er satt til 1. januar 2021.¹⁶⁵ Det betyr at den nye loven gjelder alle dødsfall som inntreffer 1. januar 2021 eller senere.

Bestemmelsens tredje ledd første punktum uttrykker at «[e]t uskiftebo etter en arvelater som var død før lovens ikrafttredelse, skiftes etter reglene i denne loven hvis den lengstlevende dør eller det kreves skifte etter at loven har trådt i kraft». Videre følger det av annet punktum at «[i] et slikt uskiftebo skal også arven fordeles etter reglene i denne loven hvis den lengstlevende dør eller det kreves skifte etter at loven har trådt i kraft».

Arvelov § 180 tredje ledd er nærmere presisert i forarbeidene, der det fremgår at arvelov 1972 er utgangspunktet for uskifte om arvelateren dør før ikrafttredelsen av ny arvelov.¹⁶⁶ Når det gjelder råderetten over uskifteformuen skal disposisjonen vurderes etter den loven som gjelder når disposisjonen ble foretatt.¹⁶⁷ Dersom disposisjonen ble foretatt etter ikrafttredelsen av ny lov, skal den uavhengig av når arvelater døde, vurderes etter reglene i den nye arveloven, ikke arvelov 1972.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Justis- og beredskapsdepartementet (2020).

¹⁶⁶ Prop. 107 L (2017-2018) s. 362.

¹⁶⁷ Prop. 107 L (2017-2018) s. 362.

¹⁶⁸ Prop. 107 L (2017-2018) s. 362.

Det følger av al. § 180 fjerde ledd første punktum at «[g]yldigheten av en testamentarisk disposisjon skal avgjøres etter loven på det tidspunktet testamentet ble opprettet, tilbakekalt eller endret.». Den praktiske betydningen er derfor at et testament opprettet før ikrafttredelsen 1. januar 2021 vil ta utgangspunkt i gyldighetskravene tilknyttet arvelov 1972. Det er ikke nødvendig å opprette nytt testament selv om det trer i kraft en ny lov med andre formkrav.¹⁶⁹ Det betyr at et testament som er gyldig opprettet etter formkrav i arvelov 1972, også vil gjelde etter ikrafttredelse av ny arvelov. Dersom testamentet er opprettet, endret eller tilbakekalt etter 1. januar 2021 gjelder den nye arveloven.

Videre følger det av al. § 180 fjerde ledd annet punktum at «[o]m en testamentarisk disposisjon ligger innenfor rammen av det arvelateren kan rå over etter reglene om pliktdelsarv, avgjøres likevel etter §§ 50 til 55 i denne loven når arvelateren dør senere enn ett år etter lovens ikrafttredelse.». Det følger av al. § 180 fjerde ledd tredje punktum at «[d]ør arvelateren før dette tidspunktet gjelder reglene i lov 3. mars 1972 nr. 5 om arv m.m. kapittel IV».

Den praktiske betydningen av al. § 180 fjerde ledd annet og tredje punktum er å vise til i hvilke tilfeller reglene om pliktdel etter den gamle og den nye arveloven kommer til anvendelse.

Dersom arvelater har opprettet testament før 1. januar 2021 og dør senere enn 1 år etter ikrafttredelse, altså etter 1. januar 2022, gjelder pliktdelsreglene i den nye arveloven.¹⁷⁰ Testamentets gyldighet avgjøres etter arvelov 1972, ettersom det ble opprettet før ny arvelov trådte i kraft. Dersom arvelater har opprettet testament før 1. januar 2021, og dør før 1. januar 2022, gjelder både pliktdelsregler og gyldighetsregler i den gamle arveloven 1972.¹⁷¹

Til sist nevnes det at departementet kan gi overgangsregler, der det kan gjøres unntak fra reglene i al. § 180 jf. al. § 180 åttende ledd. Bakgrunnen for bestemmelsen er at det kan være behov for å fastsette overgangsregler som presiserer eller gjør unntak fra lovens overgangsregler i al. § 180.¹⁷²

¹⁶⁹ Prop. 107 L (2017-2018) s. 277.

¹⁷⁰ Prop. 107 L (2017-2018) s. 278.

¹⁷¹ Prop. 107 L (2017-2018) s. 278.

¹⁷² Prop. 107 L (2017-2018) s. 279.

Kilder

Norske lover

Lov 3. mars 1972 nr. 5 om arv (arvelova).

Lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap (ekteskapsloven).

Lov 26. mars 2010 nr. 9 om vergemål (vergemålsloven).

Lov 16. juni 2017 nr. 48 om adopsjon (adopsjonsloven).

Lov 14. juni 2019 nr. 21 om arv og dødsboskifte (arveloven). (IKKE I KRAFT)

Internasjonale kilder/konvensjoner

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms / Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, Roma 4. november 1950.

(Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen).

Forarbeid

NUT 1962: 2 Utkast til lov om arv.

NOU 2014: 1 Ny arvelov.

Prop. 107. L (2017-2018) Lov om arv og dødsboskifte (arveloven).

Rettspraksis

Rt. 1927 s. 641.

Rt. 1978 s. 1083.

RG 1994 s. 807.

Litteratur

Asland, John. «Kommentar til arveloven» i Norsk lovkommentar, Gyldendal Rettsdata 2018, hentet 12.11.2020.

Asland, John. «Kommentar til arveloven» i Norsk lovkommentar, Gyldendal Rettsdata 2018, hentet 24.09.2020.

Hambro, Peter. *Arveloven: Arvereglene, lovkommentar*. Oslo: Universitetsforlaget, 2020.

Lødrup, Peter og John Asland. *Arverett*. 7. utgave, Oslo: Gyldendal, 2018.

Lødrup, Peter og John Asland. *Oversikt over arveretten*. (9. utgave), Oslo: Cappelen Damm, 2019.

Nettsider og artikler

Amnesty. «Kvinner i alle land» 2002. <https://amnesty.no/kvinner-i-alle-land> Hentet 20.11.2020.

Dagsavisen. «Arvelov for lykkejegere» 2014
<https://www.dagsavisen.no/nyheter/innenriks/arvelov-for-lykkejegere-1.281506> Hentet 30.10.2020.

Justis- og beredskapsdepartementet. «Ny arvelov trer i kraft fra årsskifte». 2020
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/ny-arvelov-trer-i-kraft-fra-arsskiftet/id2691861/> Hentet 12.11.2020.

NAV. «Grunnbeløpet i folketrygden». 2019 <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kontakt-nav/utbetalinger/grunnbelopet-i-folketrygden> Hentet 02.10.2020.

Pedersen, Unn og Jon Vidar Sigurdsson. «Landet blir kristnet». Publisert 5. november 2015.
<https://www.norghistorie.no/vikingtid/0813-landet-blir-kristnet.html> Hentet 01.09.2020.

Statens Sivilrettsforvaltning. «Hvilke testamenter krever stadfestelse for å være gyldig» 2013
<https://www.sivilrett.no/hvilke-testamenter-krever-stadfestelse-for-aa-vaere-gyldig.304947.no.html> Hentet 19.11.2020.

Statistisk sentralbyrå. «Tjener bedre enn foreldrene». 2018 <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/tjener-bedre-enn-foreldrene> Hentet 17.09.2020.

Sunde, Jørn Øyrehagen. «Magnus Lagabøters landslov» i Store norske leksikon, 11. november 2020. https://snl.no/Magnus_Lagaboters_landslov Hentet 07.12.2020.

